

ZŁĄCZNIK NR 4. WPŁYW WSPARCIA POIiŚ 2014-2020 W OBSZARZE OCHRONY PRZYRODY I EDUKACJI EKOLOGICZNEJ

1.CHARAKTERYSTYKA EFEKTÓW ORAZ OCENA WPŁYWU INTERWENCJI

1.1. POPRAWA STANU OCHRONY ZAGROŻONYCH GATUNKÓW I SIEDLISK PRZYRODNICZYCH

CHARAKTERYSTYKA KLUCZOWYCH POTRZEB

Kluczowym dokumentem z punktu widzenia identyfikacji potrzeb dotyczących zachowania i poprawy stanu zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000 są priorytetowe ramy działań (PAF). Są one opracowywane przez państwa członkowskie na okres perspektywy finansowej i przekazywane do Komisji Europejskiej. Dokument ten zawiera m.in. ogólny przegląd stanu siedlisk i gatunków wspólnotowych, opis dotychczasowych doświadczeń w zakresie wykorzystania instrumentów finansowych UE, identyfikację kluczowych działań oraz aktualne oszacowanie potrzeb finansowych na zarządzanie siecią Natura 2000. PAF na lata 2014-2020 zakładał potrzebę zaangażowania prawie 1,4 mld Euro w okresie całej perspektywy finansowej¹, przy czym kwota ta obejmowała wkład z różnych programów i funduszy, jak również wkład ze środków budżetu państwa na koszty administracyjne związane z funkcjonowaniem GDOŚ, RDOŚ i parków narodowych.

Na działania dotyczące realizacji zabiegów ochrony czynnej obejmujące zagrożone gatunki i siedliska przyrodnicze przewidziano potrzebę zaangażowania 946 mln PLN, a więc 68% ogólnych potrzeb zdefiniowanych w PAF 2014-2020. Przewidziano potrzebę realizacji pięciu kluczowych grup działań tj.:

- odtwarzanie siedlisk przyrodniczych poprzez poprawę stosunków wodnych;
- czynna ochrona gatunków roślin i zwierząt;
- zwalczanie gatunków inwazyjnych, w tym obcych;
- poprawa stanu siedlisk przyrodniczych poprzez prowadzenie ekstensywnego sposobu użytkowania, w tym ekstensywnej gospodarki rybackiej oraz usuwanie gatunków ekspansywnych i inwazyjnych;
- zaniechanie eksploatacji siedlisk ze względu na ich wymogi ochrony.

PAF na lata 2014-2020 zakładał również potrzebę koncentracji na wybranych, najbardziej priorytetowych, gatunkach i siedliskach, dla których zaplanowano działania mające na celu ich skuteczną ochronę². POIiŚ 2014-2020 miał być jednym z instrumentów finansujących czynną ochronę gatunków i siedlisk wskazanych w PAF 2014-2020 jako priorytetowe.

¹

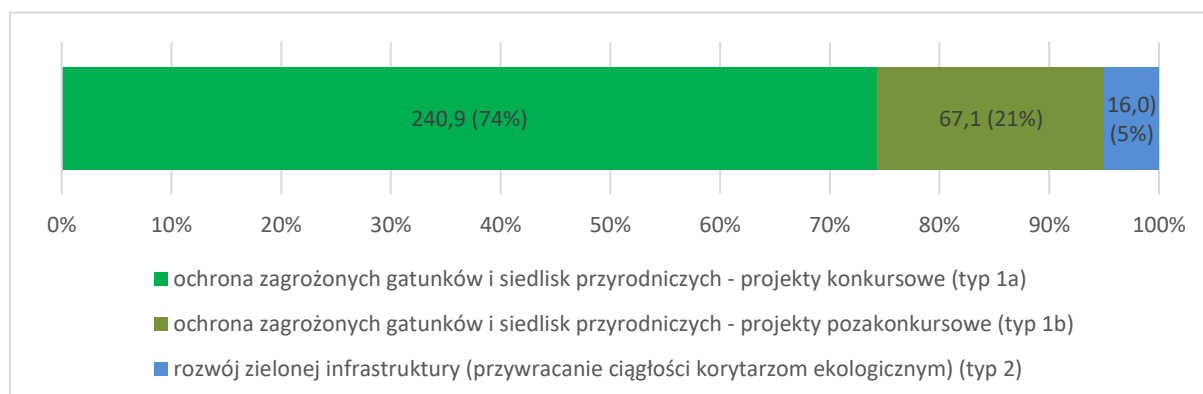
² Działania zaplanowano dla 29 gatunków i siedlisk określonych w Dyrektywie siedliskowej jako priorytetowe (oznaczone „*”). Ponadto wytypowano krajowe, najbardziej zagrożone, priorytetowe siedliska przyrodnicze oraz gatunki roślin i zwierząt (86 gatunków i siedlisk).

CHARAKTERYSTYKA KLUCZOWYCH EFEKTÓW POliŚ 2014-2020

- Środki POliŚ 2014-2020 **koncentrowały się na realizacji zabiegów ochrony czynnej**. Należy to uznać za **mocną stronę**, gdyż zakres ten, zgodnie z założeniami PAF 2014-2020, wymagał zaangażowania największych środków.

Ze środków działania 2.4 POliŚ 2014-2020 dofinansowano łącznie **77 projektów** dotyczących **realizacji zabiegów ochronnych umożliwiających przetrwanie zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych w zmieniającym się środowisku**. Na realizację tych działań przeznaczono łącznie **324 mln PLN środków UE**, a więc około **52% całkowitego budżetu działania 2.4 POliŚ 2014-2020**. Powyższe wartości obejmują trzy typy projektów zdefiniowanych w POliŚ (1a, 1b i 2).

WYKRES 1. ROZKŁAD ŚRODKÓW NA REALIZACJĘ PROJEKTÓW DOTYCZĄCYCH CZYNNEJ OCHRONY ZAGROŻONYCH GATUNKÓW I SIEDLISK PRZYRODNICZYCH REALIZOWANYCH W DZIAŁANIU 2.4 POliŚ 2014-2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z SL 2014, stan na 2.01.2023 r.

- Realizacja w trybie pozakonkursowym ogólnopolskich projektów dotyczących czynnej ochrony zagrożonych gatunków i siedlisk na obszarach Natura 2000 stanowi **wartość dodaną w stosunku do perspektywy finansowej 2007-2013**, jak również **przykład dobrej praktyki** polegającej na zintegrowanym podejściu do realizacji zadań ochronnych na obszarach Natura 2000.

Nowym elementem w stosunku do perspektywy finansowej 2007-2013 jest realizacja przez GDOŚ i Lasy Państwowe kompleksowych projektów dotyczących ochrony gatunków i siedlisk na obszarach Natura 2000. Oba projekty mają **zasięg ogólnopolski**. W przypadku obu projektów wystąpił **efekt koncentracji** na kluczowych zasobach przyrodniczych oraz działaniach - wybrane gatunki i siedliska (siedliska zależne od wód, siedliska leśne) oraz działania ochronne wynikające z obowiązujących dokumentów zarządczych.

- Dobrym rozwiązaniem w przypadku czynnej ochrony zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych było **zastosowanie mieszanego modelu wyboru projektów**. Podejście to należy uznać za **dobrą praktykę**.

Większość środków przeznaczono na realizację projektów konkursowych. W opinii uczestników badania **tryb konkursowy** oraz **przyjęte kryteria wyboru projektów** **stymulowały beneficjentów do przygotowania ambitnych projektów**, które koncentrowały się na najbardziej zagrożonych gatunkach i siedliskach.

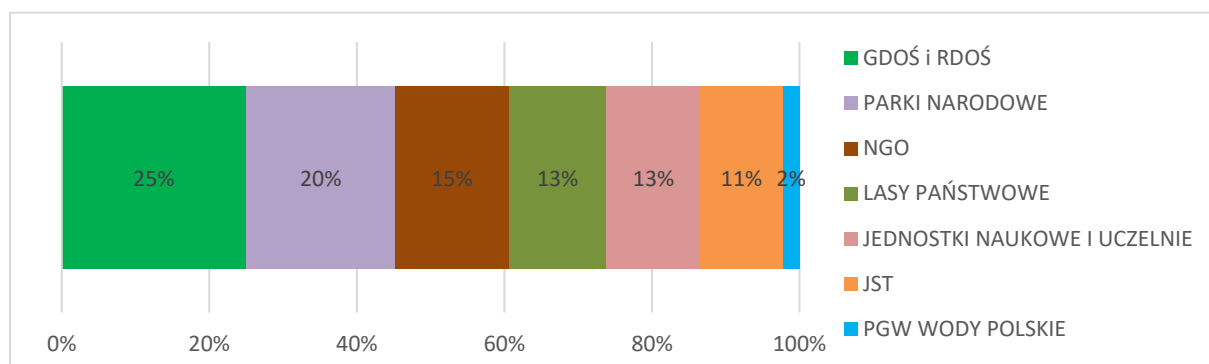
Projekty realizowane w trybie pozakonkursowym i konkursowym uzupełniają się wzajemnie. Przyjęcie mieszanego modelu wyboru projektów umożliwiło:

- **większe zaangażowanie**, w stosunku do perspektywy finansowej 2007-2013, **podmiotów kluczowych z punktu widzenia czynnej ochrony zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000** (GDOŚ i RDOŚ, DGLP i jednostki organizacyjne LP) – wymienione jednostki realizowały w poprzedniej perspektywie finansowej projekty dotyczące ochrony gatunków i siedlisk na obszarach Natura 2000, jednak w mniejszej skali;
- **realizację komplementarnych projektów przez inne podmioty** – parki narodowe, organizacje pozarządowe, samorządy, jednostki naukowe i uczelnie, samorządy oraz PGW Wody Polskie.

WYKRES 2. ROZKŁAD ŚRODKÓW NA REALIZACJĘ PROJEKTÓW DOTYCZĄCYCH CZYNNEJ OCHRONY ZAGROŻONYCH GATUNKÓW I SIEDLISK PRZYRODNICZYCH REALIZOWANYCH W DZIAŁANIU 2.4 POIiŚ 2014-2020 ORAZ W DZIAŁANIACH 5.1 I 5.2 POIiŚ 2007-2013 W PODZIALE NA RÓŻNE GRUPY BENEFICJENTÓW

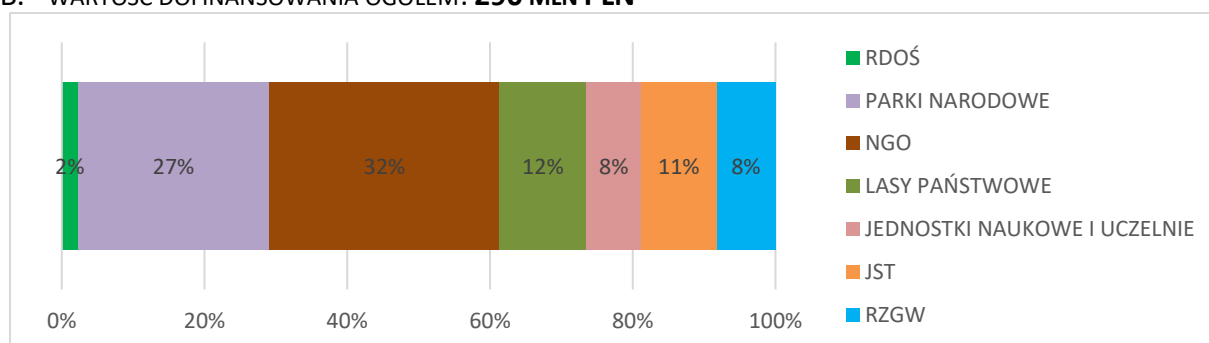
A. POIiŚ 2014-2020

WARTOŚĆ DOFINANSOWANIA OGÓŁEM: **324 MLN PLN**

A. POIiŚ 2007-2013

B. WARTOŚĆ DOFINANSOWANIA OGÓŁEM: **290 MLN PLN**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z SL 2014 (stan na 2.01.2023 r.) oraz ogólnodostępnej bazy danych projektów dofinansowanych w perspektywie 2007-2013

ZALECENIA:

- *Mieszany model realizacji projektów dotyczących czynnej ochrony zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych, tj. dofinansowanie projektów zarówno w trybie pozakonkursowym, jak i konkursowych, wydaje się optymalny i powinien być kontynuowany w perspektywie finansowej 2021-2027;*
- *Można rozważyć zwiększenie zaangażowania środków w projekty pozakonkursowe, zwiększając skalę oraz zakres realizowanych przedsięwzięć, jednak większość środków powinna być wydatkowana w trybie konkursowym.*

W stosunku do perspektywy finansowej 2007-2013 nastąpiło niewielkie zwiększenie poziomu nakładów w POIiŚ na działania dotyczące czynnej ochrony zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych. Nastąpiły również zmiany w strukturze beneficjentów – znacząco wzrosła wartość środków zaangażowanych w projekty realizowane przez dyrekcje ochrony środowiska (GDOŚ i RDOŚ), natomiast **znacznie mniej środków**, zarówno w ujęciu wartościowym, jak i procentowym **przypada w perspektywie finansowej 2014-2020 na organizacje pozarządowe**. Z wywiadów przeprowadzonych w badaniu wynika, że kluczową przyczyną mniejszego zaangażowania organizacji pozarządowych w realizację projektów były trudności z pozyskaniem środków na współfinansowanie projektów. W perspektywie finansowej 2007-2013 i 2014-2020 beneficjenci mieli możliwość ubiegania się o wsparcie na współfinansowanie projektów ze środków NFOŚiGW, jednak w ocenie uczestników badania w perspektywie 2014-2020 nastąpiły niekorzystne zmiany szczegółowych zasad dofinansowania, które ograniczyły faktyczną dostępność środków dla beneficjentów³.

- W działaniu 2.4 POIiŚ 2014-2020 w przypadku typów projektów dotyczących czynnej ochrony zagrożonych gatunków i siedlisk monitorowano na poziomie projektów dość szeroki katalog wskaźników. Stosowane wskaźniki mają jednak **ograniczoną przydatność z punktu widzenia charakterystyki i oceny efektów**.

Kluczowym wskaźnikiem monitorowanym w projektach dotyczących czynnej ochrony zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych był wskaźnik: **Powierzchnia siedlisk wspieranych w celu uzyskania lepszego statusu ochrony [ha]**. Wartość tego wskaźnika, w przypadku realizacji założeń wynikających z umów o dofinansowanie wyniesie około **133 tys. ha**. Analiza wartości tego wskaźnika na poziomie projektów wskazuje, że był on w **różny sposób definiowany przez beneficjentów**. W większości projektów dotyczy obszaru, na którym realizowane były zabiegi ochronne. W części projektów, dotyczących głównie ochrony gatunków oraz ochrony przed antropopresją, deklarowana wartość odnosi się do zasięgu oddziaływania działań podejmowanych w projekcie⁴. Z informacji uzyskanych w

³ Szerzej aspekt znaczenia środków na współfinansowanie projektów został omówiony w rozdziale 6.4.1.

⁴ Np. w przypadku projektu: *Rozszerzenie działań Bazy Obsługi Żubrów* (wartość dofinansowania UE: 4 mln UE) zadeklarowana przez beneficjenta wartość wskaźnika: *Powierzchnia siedlisk wspieranych w celu uzyskania*

trakcie badania wynika, że występowały problemy z interpretacją definicji tego wskaźnika zarówno na poziomie beneficjentów, jak i instytucji zaangażowanych we wdrażanie działania 2.4 POIiŚ 2014-2020. Podejmowano próby doprecyzowania definicji omawianego wskaźnika, jednak w ocenie uczestników badania nie przyniosły one zadowalających rezultatów.

Ograniczoną przydatnością charakteryzują się również dwa pozostałe wskaźniki monitorowane w większości projektów: *Liczba gatunków objętych działaniami ochronnymi [szt.]* oraz *Liczba typów siedlisk objętych działaniami ochronnymi [szt.]*. Deklarowana wartość pierwszego wskaźnika w podpisanych umowach wynosi 628 szt., a drugiego wskaźnika – 229 szt.⁵ Oba wskaźniki nie mogą być w prosty sposób agregowane, gdyż wartości deklarowane w różnych projektach mogą dotyczyć tych samych gatunków i siedlisk, co potwierdzono w ramach pogłębionej analizy wybranych projektów. Ponadto beneficjenci stosowali różne podejście do określania wartości tych wskaźników – większość wskazywała zagrożone gatunki i siedliska objęte zabiegami ochronnymi, część wskazywała wszystkie gatunki i siedliska, na które potencjalnie może oddziaływać projekt. Oba wskaźniki mają więc ograniczoną przydatność do oceny skumulowanych efektów. Mogą być wykorzystane jedynie do oceny jednego z aspektów kompleksowości dofinansowanych projektów.

ZALECENIA:

- *Wskazane jest wypracowanie katalogu wskaźników, które umożliwią pomiar oraz ocenę efektów projektów dotyczących czynnej ochrony zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych;*
- *W szczególności zasadne wydaje się równoległe monitorowanie wskaźników dotyczących: a. powierzchni siedlisk, na których realizowane są działania ochronne; b. powierzchni obszarów chronionych, na które oddziałują zabiegi ochronne realizowane w projektach.*

W związku z tym ocena wpływu dofinansowanych w działaniu 2.4 POIiŚ 2014-2020 projektów została przeprowadzona przede wszystkim na podstawie wyników ankiety CAWI oraz pogłębionej analizy wybranych projektów objętych studium przypadku.

OCENA WARTOŚCI DODANEJ INTERWENCJI ORAZ STOPNIA ZASPOKOJENIA POTRZEB

- Działanie 2.4 POIiŚ 2014-2020 było **istotnym instrumentem wspomagającym realizację Priorytetowych Ram Działań (PAF) dla sieci Natura 2000** w Polsce na lata 2014-2020 w zakresie czynnej ochrony zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych. Większość dofinansowanych przedsięwzięć **koncentrowała się lub obejmowała najbardziej**

lepszego statusu ochrony [ha] wynosi 91,3 tys. ha, stanowi więc 68,6% wartości docelowych z wszystkich umów. Biorąc pod uwagę zakres podejmowanych w projekcie działań deklarowana wartość nie budzi zastrzeżeń co do prawidłowości jej oszacowania, jednak wartość ta dotyczy powierzchni, na którą oddziałuje projekt.

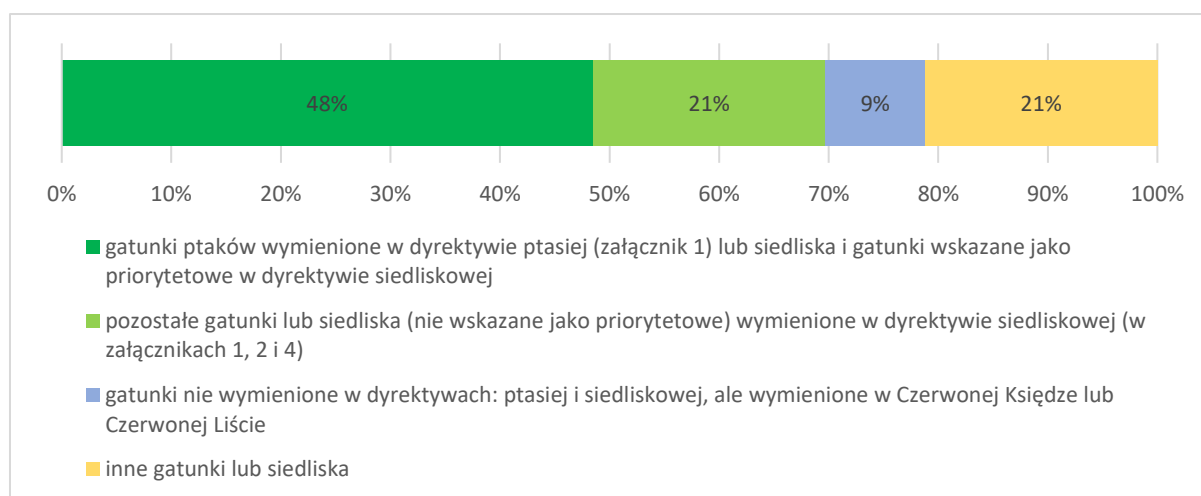
⁵ Wartości dla typu projektu 1, stan na 2.01.2023 r.

zagrożone gatunki i siedliska, w tym wskazane jako priorytetowe w PAF na lata 2014-2020.

Analiza zakresu projektów dotyczących czynnej ochrony zasobów przyrodniczych (typ 1) oraz udrożnienia korytarzy ekologicznych (typ 2) wskazuje na ogromną różnorodność gatunków i siedlisk przyrodniczych objętych czynną ochroną in-situ i ex-situ - od bogatych florystycznie górskich i niżowych muraw bliźniczkowych po torfowiska i murawy kserotermiczne, jak również od relatywnie szeroko rozpowszechnionych i dobrze rozpoznawalnych gatunków zwierząt (np. żubr, różne gatunki nietoperzy), po gatunki bardzo rzadkie i mało rozpowszechnione (np. gatunki endemiczne).

Z ankiety CAWI wynika, że działania dotyczące czynnej ochrony gatunków i siedlisk przyrodniczych realizowane w projektach konkursowych (typ 1a), w niemal połowie projektów były skoncentrowane na gatunkach ptaków wymienionych **w dyrektywie ptasiej (załącznik 1) lub siedliskach i gatunkach wskazanych jako priorytetowe w dyrektywie siedliskowej**, a więc **zasobach przyrodniczych o największym znaczeniu w wymiarze Unii Europejskiej**.

WYKRES 3. ODPOWIEDZI BENEFICJENTÓW PROJEKTÓW DOTYCZĄCYCH CZYNNEJ OCHRONY GATUNKÓW I SIEDLISK (TYP 1A) REALIZOWANYCH W DZIAŁANIU 2.4 POIiŚ 2014-2020 NA TEMAT GRUP GATUNKÓW I SIEDLISK NA KTÓRYCH KONCENTROWAŁ SIĘ PROJEKT (ODSETEK OGÓŁU RESPONDENTÓW)

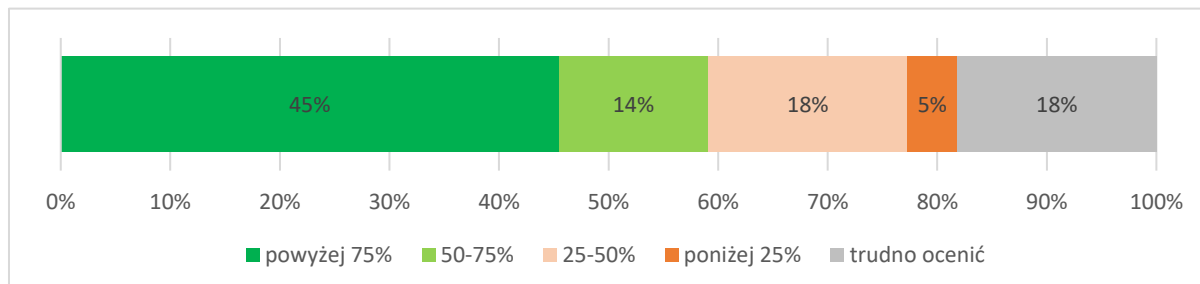

Źródło: CAWI, n=33 (65% ogółu неповtarzalnych beneficjentów działania 2.4 POIiŚ 2014-2020 realizujących projekty konkursowe dotyczące czynnej ochrony zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych – typ 1a)

Z ankiety CAWI wynika również, że większość projektów (67%) obejmowała działania dotyczące ochrony gatunków lub siedlisk **najbardziej zagrożonych**, które **wykazywały pogorszenie stanu zachowania w skali kraju**⁶. W ponad połowie projektów w z tej grupy większość środków przeznaczono na realizację działań ochronnych dotyczących tego rodzaju gatunków i siedlisk.

⁶ Tj. przed rozpoczęciem projektu obserwowano trend „pogarszający się” lub stan zachowania określono jako zły (U2) bez względu na trend.

WYKRES 4. ODPOWIEDZI BENEFICJENTÓW PROJEKTÓW DOTYCZĄCYCH CZYNNEJ OCHRONY GATUNKÓW I SIEDLISK (TYP 1A) REALIZOWANYCH W DZIAŁANIU 2.4 POIiŚ 2014-2020 DOTYCZĄCE UDZIAŁU KOSZTÓW PRZEZNACZONYCH NA DZIAŁANIA ZWIĄZANE Z OCHRONĄ GATUNKÓW WYKAZUJĄCYCH POGORSZENIE ZACHOWANIA W SKALI KRAJU

Źródło: CAWI, n=22 (43% ogółu niepowtarzalnych beneficjentów działania 2.4 POIiŚ 2014-2020 realizujących projekty konkursowe dotyczące czynnej ochrony zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych – typ 1a, którzy w realizowanych projektach podjęli działania dotyczące ochrony gatunków lub siedlisk, wykazujących pogorszenie stanu zachowania w skali kraju)

- Projekty dotyczące czynnej ochrony zagrożonych gatunków i siedlisk dofinansowane w działaniu 2.4 POIiŚ 2014-2020 **charakteryzowały się zazwyczaj kompleksowością**, która w przypadku ochrony przyrody warunkuje skuteczność podejmowanych działań.

Zgodnie z wytycznymi Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody (IUCN) **skuteczna ochrona gatunków oraz siedlisk przyrodniczych wymaga uwzględnienia pełnego katalogu działań** dotyczących eliminacji lub ograniczenia wpływu kluczowych czynników stanowiących zagrożenie dla gatunków lub siedlisk objętych projektem.

Z pogłębionej analizy projektów oraz wyników ankiety CAWI wynika, że w przypadku realizacji projektów na określonym obszarze Naturze 2000 **przedmiotem działań ochronnych była zazwyczaj cała lub duża część populacji lub obszaru występowania siedliska**.

W działaniu 2.4 POIiŚ 2014-2020 dofinansowano również **projekty kompleksowe o charakterze ogólnopolskim lub ponadregionalnym, które obejmowały znaczną część lub całą krajową populację lub powierzchnię zagrożonego siedliska przyrodniczego**. Przykładem są projekty dotyczące ochrony błotniaka łąkowego i kulika wielkiego, głuszca i cietrzewia, rybitw (białoczelnej, rzecznej, czarnej) i mew (siwa, czarnogłowa, śmieszka, muraw galmanowych, sasanki otwartej, wierzchy lapońskiej i brówkolistnej, jak również żubra⁷.

PROJEKT: KOMPLEKSOWA OCHRONA ŻUBRA W POLSCE, BENEFICJENT: SZKOŁA GŁÓWNA GOSPODARSTWA WIEJSKIEGO W WARSZAWIE, DOFINANSOWANIE UE: 29,3 MLN PLN

Zgodnie z Dyrektywą Siedliskową (92/43/EWG) z 21 maja 1992 roku w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory - żubr jest gatunkiem priorytetowym wymienionym w załącznikach II i IV. Jest również gatunkiem, którego wolna populacja wyginała w Europie i została reintrodukowana. Wolna populacja żubra w Europie nie przekracza 4,5 tys. osobników z czego

⁷ Lista ta zawiera wybrane gatunki i jest dużo szersza.

około 1,6 tys. bytuje w Polsce (źródło KRŻ 2017). Z tego powodu jest gatunkiem wymagającym stałych działań ochronnych in-situ i ex-situ zapewniających właściwy stan populacji.

Projekt miał **charakter kompleksowy** i był realizowany w województwach, w których występują ostoje populacji żubra. Swoim zasięgiem obejmował **90% krajowej wolnej populacji** tego gatunku oraz pięć kluczowych zagród hodowlanych. Podejmowane działania koncentrowały się na kompleksowej ochronie i wzmocnieniu populacji żubra w Polsce in-situ i ex-situ.

W projekcie realizowano działania **ściśle odpowiadające na zidentyfikowane potrzeby ochronne**. Działania ochronne obejmowały przede wszystkim wolne stada: Białowieskie, Knyszyńskie, Boreckie, Bieszczadzkie, Poligon Drawski, Augustowskie. Działania ochronne obejmowały m.in. monitorowanie liczebności i stanu zdrowotnego zwierząt, utrzymanie miejsc dokarmiania, w tym profilaktykę i obsługę lekarsko-weterynaryjną, łagodzenie sytuacji konfliktowych związanych z obecnością żubrów oraz edukację społeczeństwa w zakresie postępowania z napotkanymi osobnikami oraz rolników odnośnie sposobów zapobiegania szkodom.

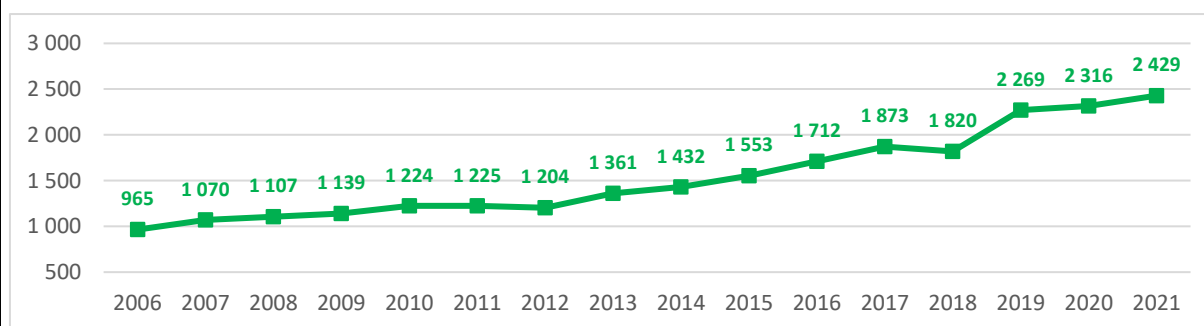
Najskuteczniejszą metodą zabezpieczenia przyszłości populacji żubra jest zwiększanie liczby miejsc występowania, dlatego elementem projektu było utworzenie wolnej populacji żubra na obszarach, na których dotychczas nie występował - w Puszczy Rominckiej i w Lasach Janowskich.

Część populacji żubra jest utrzymywana w zagrodach hodowlanych, które mają duże znaczenie jako rezerwuar genetyczny dla gatunku, oraz źródło zwierząt o znanej wartości genetycznej do reintrodukcji, czy wzbogacania innych stad. Elementem projektu była opieka nad populacją żubra w niewoli w istniejących zagrodach: Białowieża (BPN), Kobiór, Niepołomice, Gołuchów, Muczne. Działania realizowane w projekcie obejmowały również utworzenie dwóch nowych zagród edukacyjnych: w nadleśnictwach Supraśl oraz Lidzbark.

Projekt stanowi kontynuację prowadzonych przez wiele lat działań dotyczących ochrony populacji żubra występującej w Polsce. Jest przykładem wieloletniej, realizowanej konsekwentnie strategii ochrony zagrożonego gatunku, finansowanej z różnych źródeł (EkoFundusz, LIFE, POIiŚ 2007-2013, POIiŚ 2014-2020) poczynając od roku 2006 do roku 2023.

Oczekiwany rezultatem podejmowanych działań ochronnych był wzrost liczebności i zasięgu gatunku na wolności, jak i w niewoli, co miało zapewnić poprawę stabilności, trwałości i stopnia zdrowotności całej populacji żubra występującej w Polsce. Analiza zakresu podejmowanych działań, jak i danych GUS wskazuje, że założenia te zostały zrealizowane. Potwierdzeniem skuteczności realizowanych działań jest **stały wzrost liczebności populacji tego gatunku w latach 2006-2021** mimo wielu niesprzyjających okoliczności związanych z przekształcaniem naturalnych siedlisk występowania żubrów, jak również wielu innych zagrożeń wynikających m.in. wynikających z zawężonej puli genowej.

WYKRES 5. ZMIANA LICZEBNOŚCI POPULACJI ŻUBRA W POLSCE W LATACH 2006-2021

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Większość uczestników ankiety CAWI, którzy odnieśli się do tego zagadnienia potwierdziła możliwość uwzględnienia w projekcie wszystkich kluczowych działań (np. określonych w programie ochrony gatunku lub planie zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000) warunkujących skuteczną ochronę zagrożonego gatunku lub siedliska. Podobne wnioski płyną z analizy studiów przypadku dla projektów pozakonkursowych.

Warto podkreślić, że w trakcie realizacji projektów pozakonkursowych, jak również części projektów pozakonkursowych, były realizowane **działania monitoringowe** mające na celu weryfikację stanu siedlisk i gatunków przed rozpoczęciem działań ochronnych oraz po ich zakończeniu. Wyniki z prowadzonego **monitoringu przyrodniczego umożliwiają ocenę skuteczności podejmowanych zabiegów ochronnych**, co ma kluczowe znaczenie z punktu widzenia budowania wiedzy na tematy metod ochrony zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych. Wnioski z realizowanych analiz umożliwią bardziej trafny dobór zabiegów ochronnych w przyszłości oraz podniesienie ich skuteczności. Ten aspekt również należy uznać za jedną z form kompleksowości dofinansowanych przedsięwzięć.

ZALECENIA:

- *Wskazane jest preferowanie na etapie oceny przedsięwzięć, które zawierają komponent związany z kompleksową oceną efektów realizowanych działań ochronnych;*
- *Wskazane jest zebranie doświadczeń z prowadzonego monitoringu przyrodniczego i publikacja na ogólnodostępnej platformie internetowej w formie bazy wiedzy na temat metod ochrony zagrożonych gatunków i siedlisk.*

➤ Działania dotyczące czynnej ochrony zagrożonych gatunków i siedlisk dofinansowane w działaniu 2.4 POIiŚ 2014-2020 **charakteryzowały się dużym zasięgiem oddziaływania.**

Największą skalą podejmowanych działań ochronnych i zasięgiem oddziaływania charakteryzowały się projekty pozakonkursowe realizowane przez GDOŚ, we współpracy z regionalnymi dyrekcjami ochrony środowiska oraz DGLP, we współpracy z CKPŚ oraz nadleśnictwami. Kluczowe założenia oraz efekty projektów zostały omówione poniżej.

PROJEKT: OCHRONA SIEDLISK I GATUNKÓW TERENÓW NIELEŚNYCH ZALEŻNYCH OD WÓD, BENEFICJENT: GENERALNA DYREKCJA OCHRONY ŚRODOWISKA, DOFINANSOWANIE UE: 45,2 MLN PLN

PROJEKT: KOMPLEKSOWY PROJEKT OCHRONY GATUNKÓW I SIEDLISK PRZYRODNICZYCH NA OBSZARACH ZARZĄDZANYCH PRZEZ PGL LASY PAŃSTWOWE, BENEFICJENT: PAŃSTWOWE GOSPODARSTWO LEŚNE LASY PAŃSTWOWE - DYREKCJA GENERALNA LASÓW PAŃSTWOWYCH, DOFINANSOWANIE UE: 21,9 MLN PLN

Projekty miały charakter strategiczny z punktu widzenia realizacji zobowiązań akcesyjnych związanych z zapewnieniem właściwej ochrony gatunków i siedlisk występujących na obszarach Natura 2000.

W przypadku pierwszego projektu działania ochronne obejmowały siedliska i gatunki terenów nieleśnych zależnych od wód. Działania ochronne realizowano na 94 obszarach Natura 2000 na łącznej powierzchni 14 420 ha, działaniami ochronnymi objęto 15 siedlisk oraz 27 gatunków

ważnych dla Wspólnoty ujętych w załącznikach I, II i IV do Dyrektywy Siedliskowej, których stan zachowania został oceniony jako niezadowalający (U1) lub zły (U2). W przypadku drugiego projektu działania ochronne obejmowały ostoje znajdujące się na gruntach zarządzanych przez Lasy Państwowe. Działania ochronne realizowano na 118 obszarach Natura 2000, na łącznej powierzchni 14 420 ha, działaniami ochronnymi objęto 30 siedlisk oraz 32 gatunki, które są również ważne dla Wspólnoty.

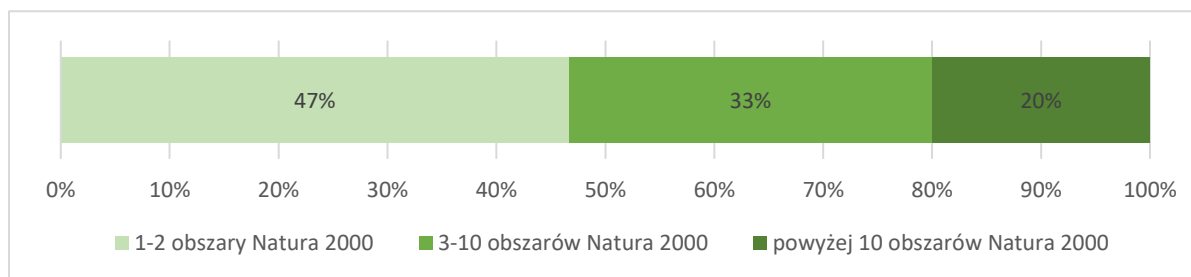
Działania wynikały z ustanowionych dla obszarów Natura 2000 dokumentów zarządczych i obejmowały prowadzenie różnego rodzaju zabiegów ochronnych dostosowane do specyfiki siedlisk oraz gatunków objętych projektami (np. poprawa stosunków wodnych, usuwanie nalotu i podrostów drzew i krzewów, ekstensywne użytkowanie kośne trwałych użytków zielonych, dostosowanie składu gatunkowego do potrzeb gatunku lub siedliska, budowę platform pod gniazda i ochronę gniazd ptaków szponiastych), usuwanie inwazyjnych gatunków obcych, ograniczenie presji drapieżników, kanalizację ruchu turystycznego.

Głównymi atutami projektów są **duża skala oraz zasięg przestrzenny podejmowanych działań**, ich **kompleksowy charakter**, który ściśle odpowiada potrzebom zdefiniowanych w dokumentach zarządczych, jak również **profesjonalny nadzór merytoryczny** nad całym procesem. Warto zaznaczyć, że działania ochronne na obszarach Natura 2000 zarządzanych przez Lasy Państwowe oraz obszarach zależnych od wód, były realizowane w perspektywie finansowej 2007-2013 przez różne podmioty, m.in. nadleśnictwa, NGO, jednostki naukowe. Realizacja kompleksowych projektów w formule pozakonkursowej w działaniu 2.4 POIiŚ 2014-2020 umożliwiła **znaczne zwiększenie skali działań ochronnych podejmowanych na obszarach Natura 2000**. Ponadto umożliwiły one budowę w GDOŚ, RDOŚ i PGL LP **zespołów wyspecjalizowanych w koordynacji kompleksowych przedsięwzięć dotyczących czynnej ochrony zagrożonych gatunków i siedlisk na obszarach Natura 2000**. Zespoły te posiadają potencjał do realizacji podobnych działań w perspektywie 2021-2027 oraz zwiększenia ich skali.

Z uwagi na dużą skalę podejmowanych działań oba projekty mają istotny wkład w realizację założeń *Priorytetowych ramy działań dla sieci Natura 2000 na Wieloletni Program Finansowania UE w latach 2014-2020 (PAF)*. Mają niewątpliwie decydujący wkład w przywracanie właściwego stanu siedlisk przyrodniczych oraz poprawę kondycji gatunków objętych ochroną na obszarach Natura 2000. Pozostałe projekty mają również istotny, jednak uzupełniający wkład w realizację założeń PAF. Warto podkreślić również, że większość działań z zakresu ochrony czynnej, realizowanych w projektach, to działania, które muszą być powtarzane, dlatego będą wymagały kontynuacji.

Z ankiety CAWI wynika, że w większości projektów działania ochronne były realizowane na kilku obszarach Natura 2000.

WYKRES 6. ODPOWIEDZI BENEFICJENTÓW PROJEKTÓW DOTYCZĄCYCH CZYNNEJ OCHRONY GATUNKÓW I SIEDLISK (TYP 1A) REALIZOWANYCH W DZIAŁANIU 2.4 POIiŚ 2014-2020 NA TEMAT LICZBY OBSZARÓW NATURA 2000, NA KTÓRYCH REALIZOWANE BYŁY DZIAŁANIA OCHRONNE

Źródło: CAWI, n=30 (58% ogółu niepowtarzalnych beneficjentów działania 2.4 POIiŚ 2014-2020 realizujących projekty konkursowe dotyczące czynnej ochrony zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych – typ 1a i odnieśli się do tego zagadnienia)

Warto w tym miejscu wyróżnić projekty realizowane przez niektóre regionalne dyrekcje ochrony środowiska (RDOŚ w Szczecinie, Krakowie, Lublinie, Opolu, Poznaniu i Rzeszowie) oraz Regionalną Dyrekcję Lasów Państwowych w Szczecinie, które **charakteryzowały się zarówno dużym zasięgiem przestrzennym, jak i kompleksowością**. Realizowane projekty można uznać za przykład **dobrej praktyki**. Przykładem jest projekt realizowany przez RDOŚ w Krakowie.

PROJEKT: OCHRONA ZAGROŻONYCH GATUNKÓW I SIEDLISK CHRONIONYCH W RAMACH SIECI NATURA 2000 W MAŁOPOLSCE, BENEFICJENT: REGIONALNA DYREKCJA OCHRONY ŚRODOWISKA W KRAKOWIE, DOFINANSOWANIE UE: 13,2 MLN PLN

Projekt ma charakter kompleksowy – łączy czynną ochronę charakterystycznych dla małopolski i jednocześnie unikatowych w skali kraju siedlisk muraw kserotermicznych z istotnymi stanowiskami storczyków (*6210) uznanych za siedliska priorytetowe, a także zarośli jałowca pospolitego na murawach wapiennych (5130) oraz gatunków nietoperzy (podkowiec mały, nocek duży i nocek orzęsiony) wraz z ich siedliskami. Działania były realizowane łącznie na 22 obszarach Natura 2000 zlokalizowanych na terenie 5 powiatów.

Wszystkie zaplanowane zadania wynikają z obowiązujących planów zadań ochronnych (PZO) dla obszarów Natura 2000, lub projektów PZO w trakcie procedury ustanawiania. Zachowanie muraw kserotermicznych wymaga stałego prowadzenia zabiegów ochrony czynnej (wypas oraz sukcesywne usuwanie drzew i krzewów). Z kolei utrzymanie wysokiej populacji nietoperzy jest uzależnione od zapewnienia odpowiednio przygotowanych miejsc schronienia, które również wymagają stałego nadzoru i prowadzenia działań konserwacyjnych⁸.

Podejmowane działania mają charakter kompleksowy - obejmują pełny katalog działań wskazanych w PZO przyczyniających się do eliminacji lub ograniczenia wpływu kluczowych czynników stanowiących zagrożenie dla gatunków lub siedlisk objętych projektem, a nawet wychodzą poza katalog działań wynikających z PZO. Podobnie w przypadku muraw

⁸ Potrzeby oraz procedury ochronne zostały dobrze rozpoznane i zweryfikowane pod względem skuteczności w ramach projektu LIFE dotyczącego ochrony siedlisk kserotermicznych realizowanego w latach 2013-2017 przez beneficjenta oraz projektu POIiŚ 2007-2013 realizowanego przez Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura”.

kserotermicznych – działania realizowane są kompleksowo – zawierają pełen katalog działań wskazanych w PZO, jak koszenie, wypas odpowiednią rasą owiec, wycinkę nalotu drzew, usuwanie gatunków inwazyjnych. Na terenach objętych projektem prowadzone były liczne działania edukacyjne, których efektem jest wzrost świadomości i wrażliwości ekologicznej lokalnych społeczności.

W przypadku komponentu dotyczącego ochrony nietoperzy projekt zaspokoił znaczną część potrzeb w skali regionu. Z uwagi na ograniczenia formalne działania mogły być realizowane w obiektach pełniących funkcje publiczne (obiekty sakralne). Niezrealizowane będą potrzeby dotyczące stanowisk nietoperzy zlokalizowanych w domach osób prywatnych. W przypadku muraw kserotermicznych, pomimo, że projekt zaspokoił kluczowe potrzeby ochronne w okresie realizacji przedsięwzięcia, to jednak mają one charakter ciągły i będą wymagały kontynuacji.

Dane z monitoringu nie dają możliwości określenia łącznej liczby obszarów Natura 2000 na których realizowano działania ochronne. Na podstawie zrealizowanych studiów przypadku oraz informacji przekazanych przez beneficjentów w ankiecie CAWI zespół badawczy oszacował możliwy przedział wartości tego wskaźnika. Łączna liczba obszarów Natura 2000, na których realizowano działania w projektach konkursowych może wynosić od 300 do 500 szt., a więc od **30 do 50% wszystkich obszarów Natura 2000 wyznaczonych w Polsce**. Jest to więc **wartość znacząca**, która potwierdza **skuteczność i trafność interwencji POliŚ 2014-2020 w obszarze ochrony przyrody**.

- Działania dotyczące czynnej ochrony zagrożonych gatunków i siedlisk dofinansowane w działaniu 2.4 POliŚ 2014-2020 dotyczyły m.in. **ograniczenia presji aktywności turystycznej**. Cele związane z udostępnieniem terenów cennych przyrodniczo do potrzeb turystyki i rekreacji były **podporządkowane lub ściśle skorelowane z celami ochronnymi**. Działania związane z kanalizacją ruchu turystycznego dotyczyły obszarów, na których występowała **faktyczna i/lub niekontrolowana antropopresja**.

Większość respondentów ankiety CAWI (62%), którzy realizowali projekty dotyczące czynnej ochrony gatunków i siedlisk przyrodniczych (typ 1a) wskazała, że na obszarach, na których realizowany był projekt występuje problem **presji ruchu turystycznego**, który stanowi **istotne zagrożenie dla gatunków lub siedlisk przyrodniczych**.

Działania dotyczące kanalizacji ruchu turystycznego realizowano w ponad połowie projektów⁹, przy czym w większości z nich tego rodzaju działania stanowiły element uzupełniający. Dofinansowano również projekty, które **koncentrowały się na ograniczeniu presji ruchu turystycznego**. Doświadczenia z analizy zakresu projektów realizowanych w perspektywie 2007-2013 oraz w wybranych RPO wdrażanych w perspektywie finansowej 2014-2020 wskazują na potencjalne ryzyko dominacji funkcji udostępnienia turystycznego terenów cennych przyrodniczo nad funkcją ochrony zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych. Analiza zakresu projektów dofinansowanych w działaniu 2.4 POliŚ 2014-

⁹ Z analizy zakresu realizowanych projektów (w tym objętych studium przypadku), jak również ankiety CAWI wynika, że działania ograniczające szkodliwy wpływ antropopresji były ujęte w katalogu działań ochronnych podejmowanych w około 50% projektów.

2020 wskazuje, że **cele związane z udostępnieniem terenów cennych przyrodniczo do potrzeb turystyki i rekreacji były podporządkowana lub ściśle skorelowana z celami ochronnymi**. Dobrym przykładem jest projekt realizowany przez gminę Dobiegniew.

PROJEKT: OCHRONA CENNYCH SIEDLISK DRAWIEŃSKIEGO PARKU NARODOWEGO ORAZ PRZYLEGŁYCH OBSZARÓW NATURA 2000 POPRZECZ RELOKACJĘ RUCHU TURYSTYCZNEGO NA SZLAK WODNY MIERZĘCKA STRUGA - ETAP II, BENEFICJENT: GMINA DOBIEGNIEW, DOFINANSOWANIE UE: 9,0 MLN PLN

Projekt był kontynuacją¹⁰ strategii wyprowadzania części ruchu turystycznego poza granice Drawieńskiego Parku Narodowego (DPN). W ten sposób **projekt zrealizowany poza terenem parku narodowego chroni de facto znajdujące się na jego obszarze siedliska i gatunki zagrożone nadmierną antropopresją**. Jednocześnie projekt zabezpieczył siedliska i gatunki związane z Mierzęcką Strugą, na którą został przekierowany ruch turystyczny, poprzez urządzenie tam atrakcyjnej infrastruktury koncentrującej aktywność turystów w wybranych punktach. Zaprojektowane obiekty budowlane i elementy zagospodarowania terenu mają charakter ekstensywnych i kameralnych form użytkowania terenu o wysokich walorach przyrodniczych, co w połączeniu z odpowiednio zaprojektowaną infrastrukturą techniczną sprawia, iż nie oddziałują one negatywnie na gatunki i siedliska występujące na obszarach Natura 2000.

W DPN od lat jednym z najistotniejszych problemów jest nadmierna presja turystyczna, związana z masowymi spływami kajakowymi Drawą, organizowanymi przez firmy komercyjne. W roku 2016 Park szacował liczbę osób przebywających rocznie na rzece na około 15 tys. osób. Penetracja brzegów, usuwanie naturalnych przeszkód z koryta, przenoski, wysiadanie na ląd w dowolnych miejscach, hałas, zanieczyszczenie i wydeptywanie powodują znaczne zagrożenie dla siedlisk i gatunków związanych z rzeką i strefą przyrzeczną.

Projekt koncentrował się na przekierowaniu części ruchu turystycznego z obszaru DNP na Mierzęcką Strugę – dopływ Drawy – rzadko odwiedzany przez turystów, ale bardzo atrakcyjny 40 km szlak kajakowy. Górny bieg rzeki prowadzi przez kompleks jezior i został częściowo zagospodarowany w latach 2012-2015. W dolnym odcinku, na długości ok. 15 km, rzeka meandruje i ma niezwykle walory przyrodnicze. Brakowało tam jednak jakiegokolwiek infrastruktury pobytowej. W ramach projektu zbudowano przystań wodną, umożliwiającą rozpoczęcie i zakończenie spływu, dwa miejsca biwakowania z niezbędną infrastrukturą, wieże widokowe oraz ścieżkę pieszo–rowerową wzdłuż jeziora Wielgie. Dodatkowo przewidziano powiększenie infrastruktury plażowej w Osieku, rozbudowę pomostów nad jeziorami w Ługach i Dobiegniewie oraz kompleksowy pakiet działań informacyjno-promocyjnych.

W ramach projektu zaplanowano szereg działań mających na celu kanalizację aktywności turystycznej, jak również uświadamiających zagrożenia oraz zasady zachowania na obszarach cennych przyrodniczo. Podjęte działania informacyjne dotyczyły m.in. zasad zachowania się w środowisku w sposób nie ingerujący w stan ekosystemów. Opracowanie mapy szlaków turystycznych pozwoliło na skanalizowanie ruchu turystycznego i rozpropagowanie obszaru alternatywnego wobec chronionych terenów DPN. Opracowanie zawiera również podstawowe informacje o chronionych siedliskach i gatunkach występujących w najbliższej okolicy, umożliwiające rozpoznanie oraz obserwację ptaków i zwierząt bez ich płoszenia.

¹⁰ Projekt był komutacją przedsięwzięcia finansowanego ze środków V osi POIiŚ 2007-2013.

Projekt przyczynia się do ochrony charakterystycznych dla Drawy i terenów do niej przyległych siedliska przyrodnicze wymienione w zał. 1 dyrektywy siedliskowej, na które bezpośredni i szkodliwy wpływ ma nadmierna presja kajakarska. Są to przede wszystkim: 91E0 niżowe łągi jesionowo-olszowe (Circaeo-Alnetum) – siedlisko priorytetowe, najbardziej narażone ze względu na bezpośrednie sąsiedztwo rzeki oraz 3260 nizinna rzeka ze zbiorowiskami włosieniczników (Ranunculion fluitans). Projekt ma również wpływ na ochronę innych gatunków ptaków, m.in. zimorodka, gągoła, pliszki górskiej oraz tracza nurogęs. Dla wymienionych gatunków zmasowana presja kajakarska ma istotny, negatywny wpływ na warunki życiowe i sukces reprodukcyjny. Wszystkie wymienione gatunki ptaków są objęte ścisłą ochroną gatunkową na podstawie rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 6 października 2014 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt. Zimorodek wymieniany jest ponadto w załączniku I dyrektywy ptasiej.

Warto podkreślić również, że projekt był przygotowywany we współpracy z Drawieńskim Parkiem Narodowym, który na wstępnym etapie opracował rekomendacje dla projektu.

Działania związane z kanalizacją ruchu turystycznego dotyczyły obszarów, na których **występowała faktyczna i/lub niekontrolowana antropopresja**. Wynikało to w dużym stopniu z przyjętych wymogów konkursowych, które obligowały wnioskodawcę do przedstawienia udokumentowanych przesłanek wskazujących na konieczność podjęcia działań kanalizujących ruch turystyczny. Podejście do oceny tego aspektu przez IW **należy uznać za dobrą praktykę**.

- Ze środków POIiŚ 2014-2020 dofinansowano projekty dotyczące **ochrony korytarzy ekologicznych**, jednak ze względu na niewielką liczbę dofinansowanych projektów **wpływ w tym obszarze należy uznać za uzupełniający**.

W działaniu 2.4 POIiŚ 2014-2020 przewidziano wsparcie działań ukierunkowanych na zwiększanie drożności korytarzy ekologicznych lądowych i wodnych (typ 2a). Finansowane działania miały przyczynić się do poprawy łączności funkcjonalnej między siedliskami przyrodniczymi poprzez zniesienie lub ograniczenie barier dla przemieszczania się zwierząt. Mimo przeprowadzenia dedykowanych naborów dofinansowano jedynie trzy tego rodzaju przedsięwzięcia. **Dwa dotyczyły stricte udroźnienia wodnych korytarzy ekologicznych i eliminacji lub przebudowie barier dla przemieszczania się zwierząt**. Działaniami objęto rzeki o łącznej długości **217 km**. Oba projekty są bardzo ciekawe, gdyż łączą działania związane z likwidacją barier z kompleksową ochroną zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych związanych z ciekami wodnymi. Na szczególną uwagę i wyróżnienie zasługuje projekt realizowany przez jednostki samorządowe, który stanowi komplementarne uzupełnienie przedsięwzięć i działań realizowanych w innych obszarach ochrony środowiska.

PROJEKT: ZWIĘKSZENIE DROŻNOŚCI KORYTARZY EKOLOGICZNYCH W DORZECZU PARSĘTY; BENEFICJENT: ZWIĄZEK MIAST I GMIN DORZECZA PARSĘTY, DOFINANSOWANIE UE: 6,1 MLN PLN

Celem podejmowanych działań jest przywrócenie ciągłości morfologicznej wodnych korytarzy ekologicznych na 3 dopływach rzeki Parsęty: Raduszy, Gęsiej i Perznicy. Działania objęte projektem polegają na dostosowaniu budowli hydrotechnicznych do potrzeb rozwojowych i ekologii migrujących gatunków: minoga rzecznoego, minoga strumieniowego, łososa atlantyckiego,

głowacza białopłetwego i kozy. Likwidacja barier, które tworzy istniejąca infrastruktura, zapewni warunki do **swobodnego przemieszczania się gatunków ryb i minogów**, a docelowo doprowadzi do **wzrostu bioróżnorodności cieków**. Oprócz działań infrastrukturalnych, takich jak likwidacja stopni wodnych, zastawek i jazu, budowy bystrzy, ustabilizowania dna, w projekcie przewidziano działania z zakresu aktywnej ochrony siedlisk (walka z kłusownictwem, ograniczenie presji wędkarskiej) oraz badania w zakresie oczekiwanych efektów ekologicznych, którymi są: wzmocnienie populacji ryb wędrownych, zwiększenie ilości gniazd tarłowych oraz obszaru odrostowego dla narybku, a także wzrost świadomości ekologicznej społeczności lokalnej.

Łączna długość korytarzy ekologicznych, na których zaplanowano usunięcie barier w przemieszczaniu się zwierząt wynosi 208 km, a liczba wybudowanych urządzeń służących zwiększeniu drożności korytarzy ekologicznych – 44 szt.

Parseńka zachowuje niemal na całej swej długości charakter cieku korzystnego dla bytowania ryb łososiowatych. Posiada jedne z najlepszych w Polsce warunki dla tarła łososi i troci wędrownej, pstrąga potokowego i lipienia oraz populację strzebli potokowej, certy i węgorza. Biorąc pod uwagę biologię tych gatunków bardzo istotne jest, aby zabudowa hydrotechniczna nie blokowała swobodnej migracji ryb dwuśrodowiskowych. Przed rozpoczęciem projektu istniejąca zabudowa hydrotechniczna blokowała swobodne migracje ryb dwuśrodowiskowych pomimo wybudowania przepławek.

Realizacja projektu odnosi się do udrożnienia wodnych korytarzy ekologicznych na potrzeby ryb wędrownych. Spośród gatunków objętych projektem, najbardziej zagrożone to: łosoś atlantycki, minóg rzeczny, minóg strumieniowy, głowacz białopłetwy, koza. Udrożnienie korytarzy spowoduje powstanie siedlisk i dogodnych warunków rozrodu również dla mniej zagrożonych gatunków ryb, takich jak: troć wędrowna, lipień, czy pstrąg potokowy.

Trzeci projekt dotyczył wzmocnienia korytarzy migracyjnych metapopulacji wodniczki i obejmował różnorodne działania ukierunkowane na połączenie stabilnych populacji źródłowych z efemerycznymi populacjami ujściowymi, w tym renaturalizację siedlisk kluczowych dla tego gatunku oraz utrzymanie właściwego stanu siedlisk pomostowych poprzez sporządzenie planów rolnośrodowiskowych. Integralną częścią projektu był również monitoring ukierunkowany na lepsze rozpoznanie potrzeb gatunku i doskonalenie metod jego ochrony.

Warto zaznaczyć, że konkursy dedykowane typowi projektu 2a cieszyły się najmniejszym zainteresowaniem w działaniu 2.4 POIiŚ 2014-2020. Podobna tendencja występowała w perspektywie finansowej 2007-2013.

ZALECENIE:

- *Wskazane jest przeprowadzenie działań stymulujących beneficjentów do przygotowania projektów dotyczących poprawy drożności korytarzy ekologicznych, np. opracowanie podręczników dobrych praktyk prezentujących działania realizowane w tym obszarze w perspektywie finansowej 2014-2020 oraz 2007-2013, podjęcie działań na rzecz kojarzenia partnerów, realizacji dedykowanych spotkań oraz warsztatów, jak*

również wyasygnowanie środków na przygotowanie projektów (np. z funduszy ekologicznych).

- Część projektów dofinansowanych w działaniu 2.4 POIiŚ 2014-2020 dotyczących czynnej ochrony zagrożonych gatunków i siedlisk **zawierała komponenty wpływające również na inne aspekty wzmocnienia mechanizmów ochrony przyrody.**

Większość projektów obejmowała komponenty edukacyjne, które były integralną częścią projektów stanowiącą uzupełnienie zabiegów ochronnych. Za ankiety CAWI wynika, że w większości projektów (74%) podejmowano działania związane z edukacją społeczności lokalnych, rzadziej działania związane z zaangażowaniem społeczności lokalnych w konkretne działania na rzecz ochrony przyrody (38%).

Tego rodzaju komponenty nie tylko zwiększały świadomość ekologiczną, ale również wspomagały utrzymanie efektów projektu. Pozwalały ułatwić prowadzenie skutecznych działań ochronnych w ramach realizowanych lub planowanych (kolejnych) projektów. Wskazanie konkretnych możliwości rozwojowych wynikających z obecności zasobów przyrodniczych pomagało zwiększać przychylność otoczenia dla realizowanych prac. Działanie wbrew lokalnym społecznościom z dużym prawdopodobieństwem mogłoby zniweczyć efekty projektów. **Angażowanie społeczności lokalnych w działania ochronne, jak również prowadzenie dialogu z mieszkańcami obszarów chronionych, są przykładem dobrej praktyki projektowej w obszarze ochrony przyrody.**

PROJEKT: OCHRONA ZAGROŻONYCH GATUNKÓW I SIEDLISK CHRONIONYCH W RAMACH SIECI NATURA 2000 W MAŁOPOLSCE, BENEFICJENT: REGIONALNA DYREKCJA OCHRONY ŚRODOWISKA W KRAKOWIE, DOFINANSOWANIE UE: 13,2 MLN PLN

Na terenach objętych projektem prowadzone były liczne działania edukacyjne, których efektem jest wzrost świadomości i wrażliwości ekologicznej lokalnych społeczności. Niejednokrotnie okazywało się, że lokalna społeczność nie ma żadnej wiedzy na temat siedliska nietoperzy istniejącego w sąsiedztwie, a przeprowadzone działania edukacyjne – np. w lokalnych szkołach, okazywały się na tyle ciekawe, iż zgłaszano zapotrzebowanie na przeprowadzenie kolejnych zajęć. W celu bezpośredniej promocji projektu, w trakcie jego trwania, przewidziano organizację dwóch jednodniowych konferencji po 60 uczestników (osobno tematy nietoperzy i muraw kserotermicznych) dla 120 uczestników, a także udział w imprezach lokalnych i regionalnych, organizację spotkań informacyjnych dla samorządów, służb konserwatorskich i mieszkańców obszarów, lekcje dla dzieci na murawach kserotermicznych, szkolenie dla przewodników turystycznych itp.

PROJEKT: KOMPLEKSOWA OCHRONA ŻUBRA W POLSCE, BENEFICJENT: SZKOŁA GŁÓWNA GOSPODARSTWA WIEJSKIEGO W WARSZAWIE, DOFINANSOWANIE UE: 29,3 MLN PLN

Celem operacyjnym projektu była poprawa odbioru społecznego żubra poprzez organizację konferencji, dystrybucję materiałów edukacyjnych, prowadzenie strony internetowej oraz przygotowanie ścieżki edukacyjne.

PROJEKT: ZWIĘKSZENIE DROŻNOŚCI KORYTARZY EKOLOGICZNYCH W DORZECZU PARSĘTY; BENEFICJENT: ZWIĄZEK MIAST I GMIN DORZECZA PARSĘTY, DOFINANSOWANIE UE: 6,1 MLN PLN

W ramach projektu Związek prowadzi szeroko zakrojoną akcję edukacyjną, uzmysławiając okolicznym mieszkańcom szkodliwość kłusownictwa dla populacji zagrożonych gatunków ryb. Dzięki podejmowanym działaniom mieszkańcy gmin zaczęli dostrzegać w Parsęcie **potencjał dla zrównoważonego rozwoju gmin**, w oparciu o walory obszaru, który ma wartość nie tylko przyrodniczą, ale również społeczno-gospodarczą.

Ponadto w dofinansowanych projektach realizowano działania uzupełniające dotyczące **opracowania dokumentów planistycznych**. Przykładem jest projekt dotyczący ochrony kulika wielkiego i błotniaka łąkowego, w ramach którego zostały opracowane plany ochrony dla tych gatunków. Obydwa plany zostały zatwierdzone przez GDOŚ i rozpoczęto już realizację działań zapisanych w tym dokumentach w skali ogólnopolskiej, co w dłuższej perspektywie czasu może przyczynić się do poprawy stanu tych gatunków.

Uczestnicy badania zwracali również uwagę, że realizowane w POIiŚ 2014-2020 projekty przyrodnicze miały wpływ na **podniesienie kompetencji oraz wiedzy zespołów projektowych**, co wiąże się ze zwiększeniem potencjału realizacji kolejnych, większych, bardziej złożonych oraz bardziej ambitnych projektów.

Realizowane w działaniu 2.4 POIiŚ 2014-2020 projekty miały również wpływ na **budowanie partnerstw na poziomie lokalnym oraz regionalnym**, które w kolejnych latach mogą przełożyć się na realizację kolejnych projektów jak również zwiększenie skuteczności działań na rzecz ochrony przyrody.

PROJEKT: OCHRONA ZAGROŻONYCH GATUNKÓW I SIEDLISK CHRONIONYCH W RAMACH SIECI NATURA 2000 W MAŁOPOLSCE, BENEFICJENT: REGIONALNA DYREKCJA OCHRONY ŚRODOWISKA W KRAKOWIE, DOFINANSOWANIE UE: 13,2 MLN PLN

Realizacja projektu nie byłaby możliwa bez współpracy różnych podmiotów. Beneficjent (RDOŚ w Krakowie) pełni rolę koordynatora działań, który zleca zadania ochronne wykonawcom spełniającym wymogi¹¹, a także jednostki zapewniającej nadzór merytoryczny. Skuteczna realizacja zaplanowanych zadań ochronnych wymaga udziału innych interesariuszy. Na etapie przygotowywania wniosku odbyły się konsultacje z gospodarzami obiektów objętych działaniami w ramach ochrony czynnej nietoperzy. Otrzymały one ich poparcie i akceptację wykonania planowanych działań ochronnych. W przygotowanych porozumieniach, gospodarze zobowiązali się do udostępnienia obiektu RDOŚ oraz zachowania efektów projektu. Utrzymanie wyremontowanych stanowisk nietoperzy w dobrym stanie wymagać będzie m.in. bieżących prac konserwatorskich czy wymiany uszkodzonych elementów (np. oznakowań wlotów nietoperzy), sprzątnięcia guana czy wymiany folii ochronnych. Zgodnie z zawartymi porozumieniami na RDOŚ spoczywać będzie obowiązek pozyskiwania finansowania tych działań, ale także bieżącego monitorowania siedlisk nietoperzy. W przypadku muraw kserotermicznych działania dotyczące ochrony czynnej

¹¹ Prace w komponencie dotyczącym nietoperzy wymagają pozwoleń budowlanych i są prowadzone na obiektach objętych ochroną konserwatorską.

prorowadzone były również na terenach prywatnych właścicieli, co wymagało również uzyskania ich zgód. Dużym ułatwieniem było to, iż RDOŚ posiadał już znaczną liczbę kontaktów do właścicieli tych terenów (współpraca nawiązana w poprzednich latach w ramach poprzedniego projektu). Niemniej w projekcie pojawiły się nowe tereny, gdzie konieczne było nawiązanie współpracy z gospodarzami od podstaw. Organizacja działań ochronnych – przeprowadzanie przetargów na wykonawców działań, monitorowanie siedlisk, nadzór nad wykonaniem działań ochronnych należy do obowiązków RDOŚ. Dodatkowo RDOŚ prowadzi działania związane z edukowaniem właścicieli gruntów oraz budynków, dlatego chronione gatunki i siedliska oraz podejmowane działania ochronne są tak istotne.

W celu właściwej i sprawnej realizacji projektu powołany został społeczny komitet projektu (przedstawiciele świata nauki i społeczności lokalnych), którego spotkania były okazją do omówienia postępów projektu i wymiany poglądów oraz doświadczeń.

ZALECENIE:

- *Wskazane jest premiowanie na poziomie kryteriów, projektów realizowanych w partnerstwie lub zakładających tworzenie partnerstw na rzecz ochrony przyrody.*

1.2. WZMOCNIENIE MECHANIZMÓW SŁUŻĄCYCH OCHRONIE PRZYRODY

1.2.1. OPRACOWANIE INSTRUMENTÓW PLANISTYCZNYCH

CHARAKTERYSTYKA KLUCZOWYCH POTRZEB

Nawiązując do założeń zawartych w Priorytetowych Ramach Działań dla sieci Natura 2000 na Wieloletni Program Finansowania UE w latach 2014-2020 (PAF) oraz w Programie ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej wraz z Planem działań na lata 2015–2020, w działaniu 2.4 POIiŚ 2014-2020 przewidziano wsparcie dla opracowania dokumentów planistycznych, w tym: planów zadań ochronnych obszarów Natura 2000 oraz planów ochrony dla obszarów Natura 2000 i parków narodowych¹².

Realizacja tego rodzaju przedsięwzięć wynikała z konieczności podejmowania przez państwo działań, mających na celu zachowanie bądź przywrócenie właściwego stanu ochrony cennych w skali europejskiej siedlisk przyrodniczych oraz gatunków chronionych w ramach sieci Natura 2000. Dla ich realizacji konieczne było stworzenie podstaw formalnych do skutecznej ochrony obszarów Natura 2000, poprzez przygotowanie dla nich dokumentów zarządczych.

Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w latach 2009-2015 zrealizowała projekt, w wyniku którego **opracowano i zatwierdzono plany dla 406 obszarów Natura 2000**. Zważywszy, że obecnie w Polsce funkcjonuje 999 obszarów Natura 2000 projekt ten zaspokoił jedynie część potrzeb, jednak przyczynił się do skokowego wzrostu odsetka obszarów Natura 2000 objętych planami zarządzania. Zgodnie z danymi GUS wskaźnik ten wzrósł w latach 2013-

¹² Plany ochrony dla parków narodowych są jednocześnie dokumentem zarządczym dla zlokalizowanych na ich obszarze obszarów Natura 2000. Plany ochrony sporządza się również dla morskich obszarów Natura 2000.

2015 z 3,97% do 44,9%, a w roku 2016 osiągnął poziom 50,76%. **Potrzeba opracowania dokumentów zarządczych dotyczyła więc około 49% obszarów Natura 2000.**

WKŁAD POIiŚ 2014-2020 W REALIZACJĘ KLUCZOWYCH POTRZEB

Środki POIiŚ 2014-2020 miały być kluczowym instrumentem wspomagającym opracowanie dokumentów zarządczych dla obszarów Natura 2000, poprzez realizację dwóch projektów pozakonkursowych koordynowanych przez GDOŚ oraz Lasy Państwowe, jak również udostępnienie środków konkursowych dla parków narodowych i urzędów morskich. Założenia te udało się zrealizować częściowo, gdyż Lasy Państwowe wycofały się z realizacji projektu pozakonkursowego, a z możliwości pozyskania środków na opracowanie planów ochrony dla morskich obszarów Natura 2000 skorzystał tylko jeden urząd morski.

Warunek kluczowy dla ukończenia procesu ustanawiania dokumentów zarządczych dla obszarów Natura 2000 w Polsce, tym samym wypełnienia obowiązku wynikającego z art. 28 ust. 1 Ustawy o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r. (Dz. U. z 2018 r. poz. 1614) oraz wymogów unijnych, **stanowiła realizacja kompleksowego projektu przez GDOŚ, we współpracy z regionalnymi dyrekcjami ochrony środowiska.** Docelowy zakres projektu będzie szerszy niż pierwotnie zakładano. W trakcie realizacji projektu, częściowo z uwagi na rezygnację PGL LP z realizacji komplementarnego projektu na obszarach będących w zarządzie Lasów Państwowych, zwiększono liczbę obszarów Natura 2000, dla których opracowano projekt PZO z 236 do 287, a następnie do 299.

Zgodnie z oceną przedstawiciela Beneficjenta, po zakończeniu projektu niemal wszystkie obszary Natura 2000, niebędące w zarządzie LP, parków narodowych oraz urzędów morskich, będą posiadały opracowany PZO¹³.

Równolegle w działaniu 2.4 POIiŚ 2014-2020 były realizowane dwa projekty dotyczące opracowania **3 planów ochrony dla obszarów Natura 2000** poza parkami narodowymi, w tym dla jednego obszaru morskiego (PLC 990001 „ławica Słupska”).

Ponadto sfinansowano opracowanie 8 dokumentów planistycznych dla 7 parków narodowych, w tym **dwa projekty** dotyczyły **opracowania projektu planu ochrony** dla parków narodowych oraz występujących na ich obszarze obszarów Natura 2000 (dla Biebrzańskiego i Słowińskiego Parku Narodowego), **jeden projekt** dotyczył **aktualizacji planu ochrony** (dla Kampinoskiego Parku Narodowego), **pozostałe projekty** dotyczyły **opracowania dokumentów uszczegóławiających lub uzupełniających** opracowane wcześniej dokumenty planistyczne, w szczególności: tracących ważność operatów ochrony ekosystemów, opracowań inwentaryzacyjnych, instrumentów planistycznych do monitorowania realizacji działań ochronnych (dla Roztoczańskiego, Karkonoskiego, Babiogórskiego Parku Narodowego oraz Parku Narodowego „Ujście Warty”).

¹³ Należy mieć jednak na uwadze, że proces ustanawiania PZO rozpoczęła się w roku 2010, a okres ich obowiązywania obejmuje 10 lat. W związku z tym część PZO opracowanych w perspektywie finansowej 2007-2013 utraciło lub utraci ważność w roku 2023.

Z uwagi na fakt występowania na obszarze części wspartych parków narodowych dwóch lub więcej obszarów Natura 2000, opracowane lub zaktualizowane plany ochrony dla parków narodowych obejmują dodatkowych **6 obszarów Natura 2000**¹⁴.

Znaczenie dokumentów zarządczych dla obszarów Natura 2000 uwidoczniło się w perspektywie finansowej 2014-2020.

- **Opracowanie PZO** było jednym z istotnych czynników wpływających na **zwiększenie skali, stopnia kompleksowości**, a co za tym idzie **jakości i skuteczności działań ochronnych** realizowanych na obszarach Natura 2000 w perspektywie finansowej 2014-2020.

Aspekty te zostały omówione w poprzednim rozdziale. Brak planów ochrony ogranicza m.in. podejmowanie skutecznych działań niwelujących zagrożenia zewnętrzne i wewnętrzne dla przedmiotów ochrony. Opracowanie dokumentów planistycznych umożliwi również ograniczenie lub likwidację zagrożeń takich jak: presja turystyczna i urbanistyczna, osuszanie terenów podmokłych w tym torfowisk, utrata spójności systemów oraz nadmierna eksploatacja zasobów przyrodniczych.

- **Wartością dodaną** dofinansowanych w działaniu 2.4 POIiŚ 2014-2020 projektów jest **opracowanie dokumentów planistycznych dla obszarów chronionych**, ale również **sam proces planistyczny**, który był realizowany **w modelu partycypacyjnym**.

Sporządzanie poszczególnych dokumentacji na potrzeby ustanowienia planu zadań ochronnych odbywa się w sposób gwarantujący udział wszystkich interesariuszy na każdym etapie powstawania dokumentów, co wpływa na **lepsze poznanie i zrozumienie potrzeb ochrony przyrody**. Dla każdego obszaru Natura 2000 organizowany był cykl spotkań dyskusyjnych, na które zapraszani byli przedstawiciele kluczowych grup interesu, celem wypracowania wspólnej wizji ochrony obszaru – uwzględniającej zarówno obowiązek ochrony przedmiotów ochrony i wykorzystującej wiedzę naukową, jak i lokalną wiedzę na temat obszaru oraz potrzeby i dążenia osób i podmiotów z obszaru korzystających. Tym samym przy przygotowaniu poszczególnych planów powstały grupy robocze zwane Zespołami Lokalnej Współpracy (ZLW), a wynikiem prac był dokument akceptowany przez wszystkie zainteresowane strony. Dokumenty planistyczne były opracowywane w **modelu partycypacyjnym**, co zwiększa szanse ich skutecznej realizacji.

W trakcie realizacji projektu pozakonkursowego organizowane były również warsztaty dla planistów regionalnych, dzięki którym zapewniono jednolite podejście do planowania ochrony w poszczególnych województwach oraz umożliwiono wymianę wiedzy i doświadczeń w celu zapewnienia wysokiej jakości powstających dokumentów. Działania te przyczyniły się do **wzmocnienia kompetencji kluczowych z punktu widzenia skutecznej ochrony przyrody**.

¹⁴ PLH200008 Dolina Biebrz, PLB200006 Ostoja Biebrzańska, PLC 140001 Puszcza Kampinoska, PLH220023 Ostoja Słowińska, PLB 220003 Pobrzeże Słowińskie, PLB 990002 Przybrzeżne Wody Bałtyku (fragment).

- Dzięki POliŚ 2014-2020 **zaspokojono znaczną część potrzeb dotyczących opracowania dokumentów zarządczych** dla Natura 2000, które mają kluczowe znaczenie z punktu widzenia wzmocnienia mechanizmów ochrony najbardziej wartościowych zasobów przyrodniczych.

Zaangażowanie środków POliŚ 2014-2020 umożliwiło **opracowanie lub aktualizację dokumentów zarządczych dla 308 obszarów Natura 2000**. Projekt obejmuje więc około **30% obszarów Natura 2000 wyznaczonych w Polsce** i odpowiada za zaspokojenie około **60% potrzeb dotyczących opracowania dokumentów zarządczych dla obszarów Natura 2000**, które identyfikowano w roku 2016¹⁵. Łączna powierzchnia obszarów chronionych, dla których zostaną opracowane dokumenty planistyczne w projektach wyniesie **1 214,1 tys. ha**, w tym większość tej wartości odnosi się do obszarów Natura 2000.

Nadal jednak pozostaje potrzeba opracowania planów dla części obszarów pozostających w zarządzie Lasów Państwowych. PGL LP podpisało porozumienie z GDOŚ o współpracy w zakresie uzupełnienia wiedzy o obszarach wymagających opracowania planistycznych dokumentów na terenie Lasów Państwowych. Z informacji pozyskanych w trakcie wywiadów pogłębionych wynika, że działania te zostały zrealizowane dla części obszarów Natura 2000 do końca 2022 roku i będą kontynuowane w kolejnych latach¹⁶. Konieczne jest również opracowanie planów ochrony dla większości morskich obszarów Natura 2000 - zadanie to pozostaje w kompetencji urzędów morskich.

1.2.2. WSPARCIE PROCESU WDRAŻANIA INSTRUMENTÓW ZARZĄDCZYCH

CHARAKTERYSTYKA KLUCZOWYCH POTRZEB ORAZ OBSZARU WSPARCIA

Bezpośrednie działania ochronne na rzecz cennych siedlisk i gatunków nie są wystarczające żeby zapewnić ich skuteczną ochronę. Muszą być one wspierane innymi działaniami dotyczącymi rozpoznania, monitorowania oraz kontroli. Skuteczne działania ochronne muszą bazować na aktualnych danych pochodzących z inwentaryzacji oraz monitoringu zasobów przyrodniczych i oceny stanu ich zachowania.

W związku z powyższym w działaniu 2.4 POliŚ 014-2020 dofinansowaniem objęto przedsięwzięcia, ukierunkowane na wsparcie procesu wdrażania instrumentów zarządczych w ochronie przyrody (typ 4). Był to nowy element w stosunku do POliŚ 2007-2013, który obejmował:

- a. opracowanie zasad kontroli i zwalczania w środowisku przyrodniczym gatunków obcych (typ 4a);

¹⁵ Na koniec 2022 roku postęp w realizacji tych założeń był znaczący (223 opracowane PZO. Z informacji przekazanych przez przedstawiciela beneficjenta w trakcie wywiadu wynika, że realizacja założeń dotyczących liczby PZO nie jest zagrożona.

¹⁶ W trakcie opracowania niniejszego SP nie udało się pozyskać informacji na temat stanu realizacji wymienionych zadań przez PGL LP.

- b. wykonywanie wielkoobszarowych inwentaryzacji cennych siedlisk przyrodniczych i gatunków oraz stworzenie krajowego banku danych o zasobach przyrodniczych (typ 4b);
- c. rozwój i integrację systemów monitoringu przyrodniczego (typ 4c);
- d. ocenę stanu zasobów przyrodniczych w parkach narodowych przy wykorzystaniu nowoczesnych technologii teledetekcyjnych (typ 4d).

WKŁAD POIiŚ 2014-2020 W REALIZACJĘ KLUCZOWYCH POTRZEB

W działaniu 2.4 POIiŚ 2014-2020 dofinansowano **12 projektów** dotyczących wsparcia procesu wdrażania instrumentów zarządczych w ochronie przyrody (typ 4), które reprezentują wszystkie szczegółowe kierunki wsparcia zdefiniowane na etapie przygotowania programu. Część z nich, celem uzyskania większej skuteczności i koordynacji działań, została przewidziana do realizacji w trybie pozakonkursowym dla konkretnych podmiotów i organów, odpowiedzialnych na podstawie krajowych przepisów za dany obszar aktywności. Dotyczyło to projektów typu: 4a i 4b (Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska) oraz 4c (Główny Inspektorat Ochrony Środowiska). Typ 4d był skierowany do parków narodowych i tu nabory były przeprowadzane w trybie konkursowym.

- Interwencja POIiŚ 2014-2020 będzie miała wkład w **poprawę jakości i dostępności informacji o zasobach przyrodniczych** wymagających ochrony, wpływając na uzupełnienie istotnej luki w procesie zarządzania zasobami przyrodniczymi kraju.

Kluczowy, z punktu widzenia efektywnego i skutecznego zarządzania zasobami przyrodniczymi kraju (siedliskami i gatunkami), jest projekt realizowany przez GDOŚ, przy udziale RDOŚ, polegający na stworzeniu spójnego systemu informatycznego - **Banku Danych o Zasobach Przyrodniczych**, który będzie **podstawowym źródłem danych przyrodniczych w Polsce**. Lepszy i powszechny dostęp do kluczowych danych przyrodniczych umożliwi wzmocnienie mechanizmów ochrony przyrody, ale również przyczyni się do bardziej zrównoważonego rozwoju gospodarczego, który bierze pod uwagę zasoby przyrodnicze i potrzebę ich ochrony już na poziomie procesów planistycznych.

Co istotne, powstały przy udziale środków POIiŚ 2014-2020 system będzie **ogólnodostępny dla użytkowników** zewnętrznych zarówno w kraju jak i za granicą. Będzie również pełnił funkcję **integratora różnego rodzaju danych o środowisku przyrodniczym**. W pierwszej kolejności w projekcie wykonano działania identyfikujące zasoby danych w skali całego kraju, a następnie została przeprowadzona harmonizacja tych danych. Dodatkowo przeprowadzono inwentaryzacje uzupełniające stan wiedzy o rozmieszczeniu siedlisk i gatunków oraz stanu ich zachowania, które również zasilą Bank Danych.

Podejmowane działania należy uznać za bardzo istotne z punktu widzenia skutecznej ochrony przyrody, gdyż inwentaryzacja zasobów przyrodniczych jest punktem wyjścia do planowania form ochrony oraz określenia kierunków koniecznych do podjęcia działań w celu utrzymania właściwego stanu zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych.

- Interwencja POliŚ 2014-2020 będzie miała wkład w **poprawę wiedzy na temat inwazyjnych gatunków obcych oraz metod ich zwalczania**. Jest to działanie bardzo istotne, gdyż w ostatnich latach inwazyjne gatunki obce stają się coraz większym zagrożeniem dla krajowych zasobów przyrodniczych. Szybsza dynamika rozprzestrzeniania jest konsekwencją m.in. postępujących zmian klimatu.

Przy udziale środków POliŚ 2014-2020 GDOŚ realizował projekt dotyczący **opracowania i upowszechnienia metod zwalczania lub kontroli inwazyjnych gatunków obcych (IGO)**. Jego elementem było również przeprowadzenie pilotażowych działań dotyczących zwalczania gatunków inwazyjnych oraz działań edukacyjnych.

Oddziaływanie na ekosystemy ze strony inwazyjnych gatunków obcych jest obecnie jednym z największych zagrożeń dla różnorodności biologicznej. Negatywny wpływ na środowisko przyrodnicze ma miejsce głównie poprzez wypieranie gatunków rodzimych oraz przeobrażanie siedlisk. Oprócz identyfikacji kluczowych zagrożeń i opracowania spójnych wytycznych, wskazujących najbardziej efektywne metody zwalczania IGO, w projekcie przewidziano szereg komponentów informacyjnych mających na celu podniesienie świadomości społeczeństwa i uzyskanie jego akceptacji oraz współpracy w zakresie prowadzonych działań.

- Interwencja POliŚ 2014-2020 będzie miała wpływ na **wzmocnienie systemu monitoringu przyrodniczego gatunków chronionych**.

Bardzo istotnym aspektem skutecznej ochrony przyrody jest również **monitoring przyrodniczy gatunków chronionych**. Dane uzyskane dzięki realizacji przez GIOŚ projektu dotyczącego pilotażowego monitoringu wilka i rysia w Polsce, realizowanego w ramach Państwowego Monitoringu Środowiska, umożliwią ich lepsze ropczanie, ale również przekazanie wkładu do raportu z Art. 17 Dyrektywy Siedliskowej w zakresie rozmieszczenia dużych ssaków drapieżnych (rysia euroazjatyckiego i wilka), do czego Polska, jako kraj członkowski UE jest zobowiązana. Długookresowym efektem projektu jest między innymi poprawa wiedzy na temat stanu ochrony zagrożonych i dobrze rozpoznawalnych gatunków oraz poprawa jakości danych w monitoringu przyrodniczym, w tym poprawa weryfikacji systemu klasyfikacji i oceny gatunków i siedlisk przyrodniczych. Zebrane dane monitoringowe stanowią również podstawę do opracowania i aktualizacji trafnych strategii, planów ochrony oraz zadań ochronnych dla tych gatunków. Informacje pozyskane w projekcie mogą pośrednio być pomocne w tworzeniu strategii adaptacji do zmian klimatu oraz oceny stanu środowiska i zmian zachodzących w środowisku, gdyż duże ssaki drapieżne są dobrymi bioindykatorami środowiska naturalnego, wrażliwymi na zmiany w środowisku, w tym zmiany klimatu.

- Interwencja POliŚ 2014-2020 będzie miała wpływ na **zwiększenie poziomu wiedzy na temat zasobów przyrodniczych występujących w parkach narodowych, jak również wdrożenie nowoczesnych narzędzi wspomagających pozyskanie i przechowywanie danych przyrodniczych**.

Środki pochodzące z działania 2.4 POIiŚ 2014-2020 umożliwiły także przeprowadzenie inwentaryzacji i oceny stanu zasobów przyrodniczych przy wykorzystaniu nowoczesnych technologii teledetekcyjnych w 8 z 23 parków narodowych wyznaczonych w Polsce.

Zastosowanie nowoczesnych technik teledetekcyjnych w działalności statutowej parków narodowych stanowi przykład nowatorskiego podejścia do rozpoznania zasobów przyrodniczych i realizacji zadań ochronnych. Efektem projektów jest nie tylko ocena bieżącego stanu ekosystemów w parkach przy pomocy technik teledetekcyjnych, ale także stworzenie możliwości ich wykorzystania w prowadzeniu stałego monitoringu przyrody i planowaniu jej ochrony w przyszłości. Materiały teledetekcyjne umożliwiają bowiem prowadzenie analiz stanu siedlisk przyrodniczych oraz zachodzących zmian na przestrzeni lat. Są więc narzędziem wspomagającym ochronę i ocenę skuteczności podejmowanych działań ochronnych, a także skutecznym narzędziem wspomagającym prowadzenie edukacji w tym obszarze.

Podsumowując można stwierdzić **istotny wkład** ogółu opisanych powyżej projektów we wzmocnienie mechanizmów ochrony przyrody. Dofinansowane w działaniu 2.4 (typ 4) projekty wzmocniają **istotne ogniwo systemu ochrony przyrody – zwiększają zasób danych dotyczących gatunków i siedlisk przyrodniczych, jak również przyczyniają się do ich lepszej integracji**¹⁷. Nie można jednak mówić o pełnym zaspokojeniu potrzeb z uwagi na sam charakter realizowanych działań. Uzyskane efekty w obszarze inwentaryzacji i monitoringu wymagają kontynuacji w przyszłości w postaci kolejnych projektów i oddolnych inicjatyw. Skuteczne zarządzanie ochroną przyrody to proces ciągły, wymagający reagowania na pojawiające się problemy i wyzwania, które są identyfikowane w oparciu o pozyskiwanie i analizę danych pochodzących z inwentaryzacji i monitoringu. Występuje również stała potrzeba poszerzania wiedzy i świadomości odpowiednich służb i organów oraz społeczeństwa, w toku wymiany informacji i wzajemnej współpracy.

1.2.3. ZWIĘKSZENIE ŚWIADOMOŚCI SPOŁECZNEJ I ZAANGAŻOWANIE OBYWATELI W AKTYWNAŃ OCHRONĘ ŚRODOWISKA ORAZ KSZTAŁTOWANIE POSTAW PROEKOLOGICZNYCH

Istotnym komponentem warunkującym skuteczną ochronę zasobów przyrodniczych jest edukacja ekologiczna społeczeństwa. W działaniu 2.4 POIiŚ 014-2020 wspierano również ten komponent, koncentrując się na czterech obszarach:

- realizacji ogólnopolskich kampanii informacyjno-edukacyjnych, nastawionych na zwiększenie zaangażowania obywateli w ochronę środowiska, w tym propagowanie krajowych form ochrony przyrody (typ 5a);
- szkoleniach oraz aktywnej edukacji dla grup zawodowych wywierających największy wpływ na przyrodę (typ 5b);

¹⁷ W perspektywie finansowej 2007-2013 identyfikowano istotne braki, w szczególności w zakresie inwentaryzacji zasobów przyrodniczych. Problemem było również duże rozproszenie danych o zasobach przyrodniczych.

- działaniach edukacyjnych skierowanych do społeczności lokalnych na obszarach chronionych, w szczególności należących do sieci Natura 2000 i parków narodowych (typ 5c);
- rozwoju bazy ośrodków prowadzących działalność w zakresie edukacji podlegających parkom narodowym (typ 6).

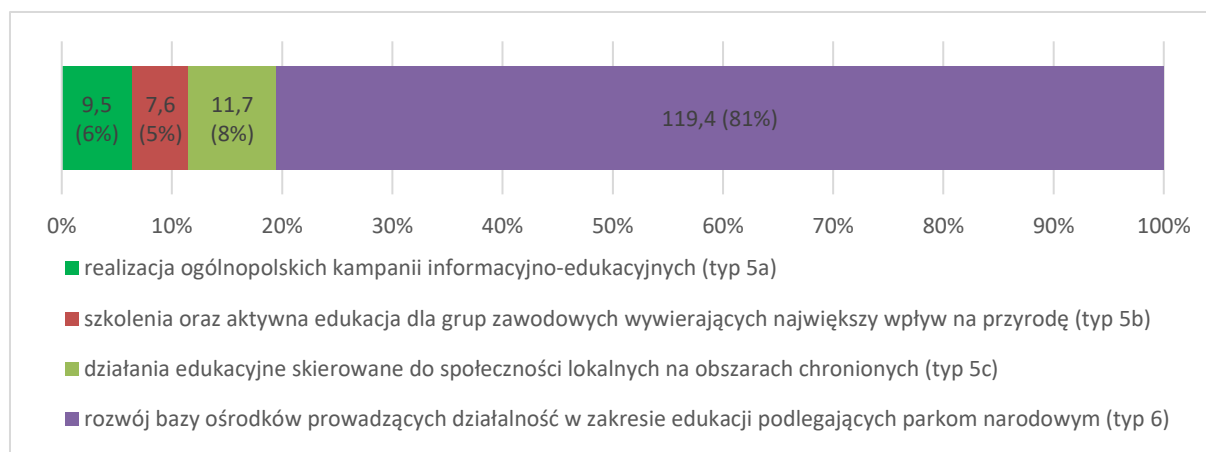
Działania edukacyjne mogły dotyczyć różnych elementów środowiska, jednak zakładano koncentrację na tematyce ochrony zasobów przyrodniczych.

Obszar ten jest specyficzny. Edukacja ekologiczna społeczeństwa jest procesem ciągłym, a kształtowanie postaw społecznych sprzyjających ochronie środowiska wymaga podejmowania zróżnicowanych działań, kierowanych do różnych grup społecznych. W związku z powyższym nie jest możliwe zdefiniowanie w sposób ilościowy potrzeb w obszarze edukacji ekologicznej, w niniejszym rozdziale skupiono się zatem na charakterystyce realizowanych działań oraz opisie wartości dodanej, którą wnoszą.

- Mocną stroną interwencji POIiŚ 2014-2020 w obszarze edukacji ekologicznej społeczeństwa jest **zróżnicowanie kierunków wsparcia**. Pozytywnie należy ocenić **przeznaczenie większości środków na rozwój ośrodków prowadzących edukację ekologiczną**. Stanowią one trwałą bazę dla prowadzenia profesjonalnych i nowoczesnych działań edukacyjnych w parkach narodowych, które są odwiedzane przez coraz większą liczbę turystów, zarówno krajowych, jak i zagranicznych.

Najwięcej (81%) środków POIiŚ 2014-2020 przeznaczonych na edukację ekologiczną zostało skierowanych na rozwój ośrodków prowadzących działalność w zakresie edukacji podlegających parkom narodowym.

WYKRES 7. ROZKŁAD ŚRODKÓW NA REALIZACJĘ PROJEKTÓW DOTYCZĄCYCH EDUKACJI EKOLOGICZNEJ SPOŁECZEŃSTWA REALIZOWANYCH W DZIAŁANIU 2.4 POIiŚ 2014-2020 [MLN PLN]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z SL 2014, stan na 2.01.2023 r.

Przewidywany docelowy zasięg przedsięwzięć edukacyjno-promocyjnych oraz informacyjnych (typy 5a, 5b, 5c) dofinansowanych w działaniu 2.4 POIiŚ 2014-2020 obejmie prawie **30,5 mln osób**. Z kolei przewidywana liczba odbiorców działań edukacyjnych prowadzonych we wspartych ośrodkach edukacji ekologicznej wyniesie **392 tys. osób** w skali

roku. Powyższe dane mają charakter szacunkowy i przybliżony¹⁸, niemniej jednak można stwierdzić **znaczący zasięg i skalę oddziaływania podejmowanych działań edukacyjno-informacyjnych**, które **objęły dużą część polskiego społeczeństwa**.

- **Działania edukacyjne** realizowane w projektach **były kierowane do bardzo różnych grup docelowych**, jak również **wykorzystywały zróżnicowane kanały komunikacji**, co należy uznać za **mocną stronę** przedsięwzięć edukacyjnych dofinansowanych w działaniu 2.4 POIiŚ 2014-2020 **wpływającą na ich skuteczność**.

Z analizy studiów przypadku i ankiety CAWI wynika, że dofinansowane projekty były ukierunkowane na bardzo różne grupy odbiorców pod względem wieku (osoby dorosłe oraz dzieci w wieku przedszkolnym oraz szkolnym), jak również pod względem wykonywanego zawodu i funkcji społecznej (m.in. nauczyciele, rolnicy, pracownicy administracji samorządowej, leśnicy, pracownicy parków narodowych, przedstawiciele policji i wymiaru sprawiedliwości, zarządcy budynków, przedsiębiorcy). Wykorzystywano również bardzo zróżnicowane formy komunikacji (m.in. kampanie społeczne, szkolenia, warsztaty konferencje, publikacje) i kanały przekazywania informacji (m.in. Internet, telewizja, radio, komunikacja bezpośrednia).

Efektom większości projektów edukacyjnych są trwałe materialne efekty, np. aplikacje mobilne, filmy, scenariusze lekcji i inne pomoce dydaktyczne, poradniki (np. dotyczące współpracy parków narodowych z biznesem), które w większości przypadków są dostępne w Internecie, dla szerokiego grona odbiorców.

Większość podmiotów realizujących projekty edukacyjne przed ich rozpoczęciem prowadziła badania świadomości ekologicznej potencjalnych lub faktycznych odbiorców działań edukacyjnych. Ich celem było lepsze rozpoznanie świadomości ekologicznej i dostosowanie potrzeb edukacyjnych do potencjalnych odbiorców. Część beneficjentów realizowała również takie badania po zakończeniu projektów. Z informacji przekazanych przez beneficjentów wynika, że prowadzone badania zazwyczaj potwierdzały skuteczność prowadzonych działań edukacyjnych, przy czym wzrost poziomu świadomości ekologicznej identyfikowany był dużo częściej wśród osób młodych.

1.2.4. SZEROKA EDUKACJA SPOŁECZEŃSTWA W ZAKRESIE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

W działaniu 2.4 POIiŚ 2014-2020 dofinansowano **dwie ogólnopolskie kampanie** informacyjno-edukacyjne.

- Wsparte kampanie **odnoszą się do istotnych zagadnień z punktu widzenia wzmocnienia mechanizmów ochrony przyrody** i docelowo mają objąć swym zasięgiem około 25 mln osób.

¹⁸ Dane mają charakter szacunkowy. Nie jest możliwa również eliminacja powtórzeń, tj. osób, które były odbiorcami treści w różnych projektach i zostały przypisane do wartości wskaźnika. Ponadto działania miały bardzo różny charakter pod względem intensywności i zaangażowania potencjalnych odbiorców (deklarowany zasięg dotyczy z jednej strony odbiorców spotów reklamowych, z drugiej strony osoby uczestniczące w specjalistycznych szkoleniach).

Pierwszy z projektów realizowany przez MKiŚ dotyczy promocji parków narodowych. Zaproponowane w projekcie działania miały z jednej strony zwiększyć zainteresowanie społeczeństwa parkami i ich działalnością, ale również zbudować akceptację dla działalności prowadzonej przez parki narodowe. Projekt ukierunkowany jest na podniesienie świadomości ekologicznej, jednak wpływa również na zachowanie bogactwa różnorodności biologicznej i zahamowanie jej spadku oraz zapewnienie właściwego stanu ochrony dla możliwie dużej liczby gatunków i siedlisk przyrodniczych. Ochrona zasobów przyrodniczych wymaga nie tylko bezpośrednich działań ochronnych, lecz także działań edukacyjno-informacyjnych, które pozwolą na zwiększenie świadomości oraz akceptacji społecznej dla ochrony różnorodności biologicznej. Projekt, przez podniesienie świadomości osób odwiedzających parki narodowe, przyczynia się do ograniczenia negatywnego wpływu antropopresji, w szczególności na terenach przylegających bezpośrednio do infrastruktury i szlaków turystycznych. Projekt sprzyja także utrzymywaniu i poprawie standardów jakości środowiska przyrodniczego.

Warto zaznaczyć, że przed rozpoczęciem projektu działania promujące PPN były prowadzone przede wszystkim przez poszczególne parki, bez spójnej polityki informacyjnej. Indywidualne doświadczenia parków zostały wykorzystane w realizacji niniejszego projektu. Projekt miał za zadanie uświadomić społeczeństwu i samym parkom, że stanowią one sieć, swego rodzaju spójny organizm, który jednocześnie jest zróżnicowany, co stanowi o jego atrakcyjności. Warto zaznaczyć również, że edukacja i promocja parków narodowych pod wspólną egidą MKiŚ jest zdecydowanie mniej kosztowna, a jednocześnie ma większy zasięg i skuteczność, niż prowadzenie tego typu działań przez poszczególne parki narodowe.

Realizowane w projekcie działania niewątpliwie pogłębiają wiedzę społeczeństwa na temat PPN oraz mogą mieć wpływ na poprawę zachowania turystów odwiedzających parki narodowe i wzrost poszanowania dla obowiązujących tam przepisów chroniących unikalne środowisko przyrodnicze.

Drugi z projektów realizowany przez GIOŚ dotyczy popularyzacji wzorców odpowiedzialnego korzystania ze środowiska, w tym poszanowania przyjętych zasad i norm wynikających z obowiązującego prawa. Działania realizowane w projekcie są odpowiedzią na konieczność wzmacniania świadomości środowiskowej i informowania społeczeństwa w zakresie bezpieczeństwa ekologicznego, ze szczególnym naciskiem na propagowanie wiedzy na temat różnych form ochrony przyrody.

Projekt odpowiada także na potrzeby Inspekcji Ochrony Środowiska (IOŚ) w zakresie wymagań stawianych przez UE związanych z racjonalnym gospodarowaniem odpadami. Ważny komponent projektu stanowiło przeszkolenie i wyedukowanie właściwych służb i organów ścigania w przedmiocie wymogów dotyczących gospodarowania odpadami. Powstały w projekcie Informator dedykowany jest właśnie tym służbom, zawierając podstawowe informacje na temat przepisów prawnych związanych z gospodarowaniem odpadami, w tym dotyczących zasad funkcjonowania systemu gospodarki odpadami w

Polsce w oparciu o obowiązujące przepisy prawa oraz transgranicznego przemieszczania odpadów. Informator podaje także informacje na temat uprawnień kontrolnych IOŚ, form ochrony przyrody obowiązujących w Polsce i ich rozmieszczenia, informacje o tym, jak przez IOŚ gromadzone, przetwarzane i udostępniane są dane dotyczące środowiska oraz zbiór linków, pod którymi można uzyskać dokładniejsze informacje dotyczące monitoringu środowiska oraz rejestrów prowadzonych przez GIOŚ. Elementem projektu jest również uruchomienie telefonu interwencyjnego dla obywateli (który będzie funkcjonował także po zakończeniu projektu).

1.2.5. DOSTARCZENIE PROFESJONALNEJ WIEDZY DLA KADR ZARZĄDZAJĄCYCH

W działaniu 2.4 POliŚ 2014-2020 dofinansowano **13 projektów** ukierunkowanych na **dostarczenie profesjonalnej wiedzy dla grup zawodowych wywierających największy wpływ na przyrodę i środowisko.**

- Mimo niewielkiej liczby dofinansowanych przedsięwzięć **zróżnicowana jest zarówno tematyka realizowanych działań, jak i grupa odbiorców.** Większość projektów miała wpływ na **nawiązanie bliższej współpracy** oraz **integrację** przedstawicieli różnych środowisk wokół tematyki ochrony przyrody i środowiska.

Projekty dofinansowane w działaniu 2.4 POliŚ 2014-2020 ukierunkowane na dostarczenie profesjonalnej wiedzy dla grup zawodowych wywierających największy wpływ na przyrodę i środowisko cechuje bardzo **różnorodna tematyka odnosząca się do kluczowych problemów oraz wyzwań** identyfikowanych w ostatnich latach w obszarze ochrony środowiska.

Realizowane przedsięwzięcia edukacyjne koncentrowały się wokół następujących tematów:

- promocja efektywności energetycznej i energooszczędności na poziomie samorządów, przedsiębiorstw oraz właścicieli i zarządców budynków – ten aspekt stanowił główny przedmiot trzech projektów i jest ściśle skorelowany z wyzwaniami dotyczącymi realizacji celów energetyczno-klimatycznych oraz poprawy jakości powietrza na obszarach zurbanizowanych;
- promocja partycypacyjnego modelu planowania przestrzennego oraz współpracy dla ochrony i zrównoważonego użytkowania zasobów środowiskowych w miast, w tym kształtowania zieleni na obszarach zurbanizowanych oraz ochrony zasobów wodnych w miastach, jak również stymulowanie współpracy środowisk na rzecz adaptacji do zmian klimatycznych poprzez małą retencję i ochronę bioróżnorodności – tematyka kilku projektów była ściśle skorelowana kierunkami interwencji w innych działaniach POliŚ 2014-2020 (działanie 2.1 POliŚ 2014-2020 i 2.5 POliŚ 2014-2020);
- budowanie partnerstw na poziomie regionalnym na rzecz ochrony zasobów przyrodniczych oraz poprawy zarządzania przestrzenią na obszarach wiejskich (ograniczenie wpływu rozproszenia zabudowy, promocja zrównoważonego rolnictwa, przeciwdziałanie degradacji krajobrazu, ochrona gleb) – tematyka kilku projektów odnosiła się do wymienionych zagadnień, stanowiąc uzupełnienie działań podejmowanych w innych programach, w szczególności PROW 2014-2020;

- wzrost kompetencji służb porządkowych w zakresie ochrony środowiska – jeden z projektów koncentrował się na bardzo istotnym aspekcie egzekwowania wymogów prawa w obszarze ochrony środowiska.

Szkolenia, warsztaty oraz inne działania edukacyjne podejmowane w projektach były skierowane do wielu grup zawodowych, które mają faktyczny wpływ na stan środowiska oraz zasobów przyrodniczych: rolników, przedstawicieli władz samorządowych oraz administracji rządowej, przedsiębiorców, pracowników policji, zarządców budynków, organizacji pozarządowych, jednostek naukowych i uczelni wyższych, przedstawicieli mediów, przyczyniając się do **podniesienia kompetencji w zakresie ochrony środowiska**.

Z ankiety CAWI przeprowadzonej z przedstawicielami beneficjentów wynika, że większość projektów miała wpływ na **nawiązanie bliższej współpracy i integrację przedstawicieli różnych grup i środowisk zawodowych**. Działania realizowane w projektach były również okazją do **wymiany doświadczeń** (np. podczas warsztatów i wizyt studyjnych) pomiędzy przedstawicielami różnych podmiotów (np. administracji samorządowej różnych miast, przedstawicielami przedsiębiorstw działających w danym obszarze, środowiskiem naukowym a rolnikami), były więc narzędziem **wspomagającym transfer wiedzy**.

Dla lepszego przedstawienia mechanizmów oddziaływania tej grupy projektów poniżej znajduje się opis jednego z dofinansowanych przedsięwzięć.

PROJEKT: MIĘDZYSEKTOROWA WSPÓŁPRACA NA RZECZ ZIELENI W POLSKICH MIASTACH; BENEFICJENT: FUNDACJA SENDZIMIRA, DOFINANSOWANIE UE: 659 TYS. PLN

PRZEDMIOT PROJEKTU

Projekt był odpowiedzią na diagnozę dotyczącą kluczowych zagrożeń dla zieleni występującej na obszarach miejskich, z której wynikało, że brakuje szerszego systemowego spojrzenia na powiązania między systemem przyrodniczym miast, a jakością życia mieszkańców. W efekcie procesy podejmowania decyzji dotyczących rozwoju miast oraz tworzenia infrastruktury lub zabudowy toczą się kosztem przyrody, a aspekty związane ze środowiskiem, ochroną zasobów przyrodniczych i jakością życia mieszkańców schodzą na dalszy plan lub są pomijane. Świadczy o tym m.in. liczba znikających systematycznie z krajobrazu polskich miast drzew oraz faktyczny brak ochrony drzew w procesie inwestycyjnym.

Projekt polegał na partycypacyjnym opracowaniu modelowych rozwiązań z zakresu zarządzania zielenią w polskich miastach. Zakładał włączenie w ten proces kluczowych interesariuszy, w tym inwestorów publicznych i prywatnych, m.in. poprzez szersze stosowanie zielonych zamówień publicznych oraz alternatywnych form finansowania rozwoju zieleni miejskiej. Projekt obejmował m.in. wywiady w 5 miastach ze specjalistami w obszarze zarządzania zielenią, analizę przepisów z zakresu postępowań administracyjnych, cykl warsztatów projektowych, opracowanie broszury edukacyjnej, szkolenia, e-learning, badanie i audyt udostępniania informacji o zieleni, publikację książkową oraz konferencję międzysektorową. Łącznie działania edukacyjnymi objęto ponad 1,7 tys. osób.

Projekt koncentrował się na grupach zawodowych i decydentach wpływających na rozwój miast oraz odpowiedzialnych za realizację krajowej polityki miejskiej – samorządowców i innych interesariuszy: m.in. przedstawicieli biznesu i organizacji społecznych.

WPŁYW NA WZMOCNIENIE MECHANIZMÓW OCHRONY PRZYRODY

Zrealizowane w projekcie działania edukacyjne miały na celu wzmocnienie mechanizmów służących ochronie przyrody na obszarach miejskich, przeciwdziałanie obniżaniu się różnorodności biologicznej za terenach zurbanizowanych, jak również ukształtowanie systemowego podejścia do kwestii ochrony przyrody wśród najważniejszych interesariuszy, z uwzględnieniem pomijanych w obecnych działaniach i decyzjach aspektów zrównoważonego rozwoju: jakości życia, poszanowania zasobów i włączenia w decyzje dotyczące kształtowania zieleni wszystkich zainteresowanych stron. Celem było również budowanie świadomości i zwiększanie wiedzy na temat właściwych metod ochrony przyrody oraz korzyści z usług ekosystemów miejskich.

WPŁYW NA STYMULOWANIE WSPÓŁPRACY

Zasięg realizowanych działań został zwiększony dzięki uruchomieniu potencjału współpracy międzysektorowej, a także stworzeniu platformy praktycznej współpracy i wymiany doświadczeń nt. ochrony zasobów przyrodniczych pomiędzy samorządami polskich miast. Projekt przyczynił się do integracji różnych grup zawodowych, które mają największy wpływ na zieleń miejską – decydentów i inwestorów poprzez wspólne inicjatywy nakierowane na współpracę i komunikację tj. cykl warsztatów projektowych, szkolenie oraz konferencję międzysektorową. Podejmowana w projekcie problematyka wynikała bezpośrednio z niedofinansowania utrzymania i ochrony zieleni w miastach, czy niedostatków edukacji ekologicznej na poziomie samorządowym, stąd część przewidzianych działań odnosiła się również do możliwości alternatywnego pozyskiwania środków, czy efektywniejszych i przyjaźniejszych dla miejskiej przyrody sposobów gospodarowania i zarządzania.

1.2.6. EDUKACJA SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH OBSZARÓW CHRONIONYCH

W działaniu 2.4 POIiŚ 2014-2020 dofinansowano **15 projektów dotyczących edukacji ekologicznej społeczności lokalnych na obszarach chronionych.**

- Realizowane projekty, zgodnie z założeniem przyjętym w POIiŚ 2014-2020, **koncentrowały się na obszarach Natura 2000.** Charakteryzowały się **dużym zasięgiem oddziaływania.** Część projektów zawierała **komponenty związane z angażowaniem mieszkańców** w działania na rzecz ochrony przyrody, które należy uznać za przykład dobrej praktyki.

Projekty były realizowane przez różne grupy podmiotów, najczęściej NGO, ale również samorządy, w tym samorząd województwa, RDOŚ, parki narodowe oraz uczelnię wyższą, dzięki czemu w projektach prezentowano różne punkty widzenia na zagadnienia ochrony zasobów przyrodniczych. **Większość projektów** miała **zasięg co najmniej regionalny lub ponadregionalny.** Dofinansowane przedsięwzięcia były realizowane **na obszarze większości województw**, w tym województw charakteryzujących się dużym udziałem obszarów chronionych.

Za ankiety CAWI wynika, że w około połowie projektów podejmowano działania związane z **angażowaniem społeczności lokalnych w aktywne działania na rzecz ochrony przyrody**, np. sadzenie rodzimych gatunków krzewów i drzew, restytucja lokalnych odmian drzew owocowych, tworzenie zadrzewień, ochrona ptaków wykorzystujących dziuple - wieszanie budek lęgowych, wspólne zakładanie ogrodów deszczowych, łąk kwiatnych, wysp filtracyjnych, realizacje misji przyrodniczych przez dzieci i rodziców. W części projektów stosowano **model kaskadowy edukacji**. Przykładem są szkolenia edukatorów, którzy po zakończeniu projektu mogli kontynuować samodzielnie działania edukacyjne, jak również warsztaty edukacyjne i szkolenia dla nauczycieli przygotowujące do prowadzenia lekcji przyrodniczych w terenie. Wymienione podejścia należy uznać za przykład **dobrej praktyki**, gdyż mają istotny wpływ na skuteczności i trwałość podejmowanych działań edukacyjnych.

Wszystkie dofinansowane projekty przyczyniają się do podniesienia poziomu świadomości mieszkańców obszarów cennych przyrodniczo. Włączają się w nurt edukacji szkolnej, przedszkolnej, szkoleń dla rolników, urzędników i przedsiębiorców, przekazując wiedzę na temat form ochrony przyrody i korzyści wynikających z ich – zarówno w wymiarze przyrodniczym, jak i społeczno-gospodarczym.

1.2.7. ROZWÓJ BAZY OŚRODKÓW PROWADZĄCYCH EDUKACJĘ EKOLOGICZNĄ

Ostatnią składową komponentu edukacyjnego w działaniu 2.4 POIiŚ 2014-2020 było wsparcie ośrodków prowadzących edukację ekologiczną. Łącznie wsparto 17 tego rodzaju przedsięwzięć w **13 parkach narodowych**. Działania realizowano w **14 ośrodkach edukacji ekologicznej**¹⁹, w tym wybudowano lub zaadaptowano na potrzeby edukacji ekologicznej 3 nowe obiekty i zmodernizowano, wyremontowano lub rozbudowano 7 ośrodków²⁰.

Elementem tych projektów były również działania związane z tworzeniem nowych ekspozycji, wyposażeniem lub doposażeniem obiektów pełniących funkcje edukacyjne. W pozostałych 4 obiektach realizowano wyłącznie działania związane z modernizacją ekspozycji lub doposażeniem w sprzęt i materiały wykorzystywane w procesie edukacji ekologicznej.

- Projekty dofinansowane w działaniu 2.4 POIiŚ 2014-2020, które dotyczyły rozwoju bazy ośrodków edukacji ekologicznej, przyczyniły się do **zwiększenia atrakcyjności oferty edukacyjnej** dla potencjalnych odbiorców, jak również **podniesienia komfortu i dostępności obiektów edukacyjnych**. W sytuacji coraz większej konkurencji na rynku atrakcji turystycznych powyższe aspekty należy uznać za kluczowe z punktu widzenia przyciągania nowych odbiorców działań edukacyjnych prowadzonych przez parki narodowe. Część obiektów ma **charakter wielofunkcyjny** - pełni również inne funkcje niż edukacyjne.

¹⁹ W jednym parku wsparto dwa ośrodki, w pozostałych po jednym ośrodku, przy czym w trzech parkach narodowych realizowano dwa projekty obejmujące ten sam obiekt, co wynikało z etapowania planowanych działań.

W przypadku projektów dotyczących rozwoju bazy ośrodków prowadzących edukację ekologiczną uczestnicy ankiety CAWI, jako kluczową wartość dodaną projektu, wskazywali na:

- powstanie nowych lub przekształcenie istniejących obiektów w nowoczesne ośrodki edukacyjne o znaczeniu regionalnym wykorzystujące nowatorskie rozwiązania (np. multimedialne ekspozycje),
- stworzenie nowych stanowisk do prowadzenia zajęć umożliwiające prowadzenie zajęć edukacyjnych w dużo większej skali,
- poszerzenie oferty edukacyjnej uwzględniającą sezonowość, zwiększenie zakresu tematycznego prowadzonych zajęć (np. zajęć połączonych z obserwacją przyrody), wprowadzanie atrakcyjnych dla współczesnych odbiorców, nowatorskich form prezentowania wiedzy o przyrodzie,
- udostępnienie obiektów i ekspozycji dla osób niepełnosprawnych (niedostępujących, niedowidzących, głuchych);
- podniesienie standardu i komfortu użytkowania obiektów edukacyjnych.

Z ankiety CAWI wynika, że część obiektów (co najmniej trzy), pełni inne funkcje niż funkcje edukacyjne, np. funkcję centrum zarządzania lub ośrodka informacji na temat parku narodowego, jak również obszarów Natura 2000 znajdujących się w granicach parku narodowego oraz Rezerwatu Biosfery. Z ankiety CAWI wynika również, że sale edukacyjne wykorzystywane są również do wspierania różnych aktywności związanych z funkcjonowaniem parku narodowego, np. prowadzenia sesji rady parku. Dodatkowo, poza okresem prowadzenia działań edukacyjnych, sale edukacyjne udostępniane są innym podmiotom, np. lokalnym samorządom do prowadzenia sesji i prezentacji, wspomagają więc różne aktywności lokalnych społeczności.

- Projekty dofinansowane w działaniu 2.4 POIiŚ 2014-2020 przyczyniły się do **zwiększenia liczby osób odwiedzających ośrodki edukacji ekologicznej w parkach narodowych.**

Większość uczestników ankiety CAWI wskazało na zwiększenie liczby osób odwiedzających ośrodki w ujęciu średniorocznym w konsekwencji realizacji projektu. W przypadku trzech parków narodowych wzrost ten oszacowano na około 30-40% w stosunku do okresu sprzed realizacji projektu oraz sprzed okresu pandemii COVID-19²¹. W opinii przedstawionych przez przedstawicieli beneficjentów wzrost ten wynika przede wszystkim z większej atrakcyjności oferty edukacyjnej oraz samych obiektów dla osób odwiedzających park narodowy (m.in. w konsekwencji wykorzystania nowoczesnych rozwiązań multimedialnych, dobrego wkomponowania obiektu w otoczenie przyrodnicze) oraz podniesienia jakości i rozszerzenia gamy zajęć z zakresu edukacji przyrodniczej. Wybudowane lub modernizowane obiekty mają

²¹ Pandemia COVID-19 oraz związane z nią ograniczenia spowodowały skokowy spadek liczby osób odwiedzających ośrodki edukacji ekologicznej w roku 2019 i 2020.

również potencjał przyciągania turystów do parku narodowego, gdyż stanowią atrakcję turystyczną o znaczeniu co najmniej regionalnym.

Dla lepszego przedstawienia mechanizmów oddziaływania tej grupy projektów poniżej znajduje się opis jednego z dofinansowanych przedsięwzięć.

PROJEKT: MODERNIZACJA CENTRUM EDUKACJI PRZYRODNICZEJ TATRZAŃSKIEGO PARKU NARODOWEGO
BENEFICJENT: TATRZAŃSKI PARK NARODOWY, DOFINANSOWANIE UE: 7,9 MLN PLN

Projekt dotyczył stworzenia przyjaznego dla osób odwiedzających, atrakcyjnego w zakresie oferowanego przekazu Centrum Edukacji, w powiązaniu z mechanizmami zachęty do jego odwiedzin. Cel ten został osiągnięty dzięki kompleksowej modernizacji istniejącego obiektu Centrum Edukacji Przyrodniczej Tatrzańskiego Parku Narodowego (TPN), a także utworzeniu nowoczesnej ekspozycji dostosowanej do rosnących wymagań odwiedzających. Zainstalowano nowoczesną multimedialną ekspozycję przyrody tatrzańskiej, wykonaną w formie dioram i filmów przyrodniczych, prezentującą wybrane aspekty środowiska przyrodniczego Tatr i wpływu człowieka na ich kształtowanie.

Projekt przyczynia się w sposób bezpośredni do zwiększenia świadomości społecznej i zaangażowania obywateli w aktywną ochronę środowiska oraz kształtowania postaw proekologicznych, a to pośrednio wpływa na wzmocnienie mechanizmów służących ochronie przyrody. Pośrednio projekt ma również wpływ na ograniczenie antropopresji. Tatrzański Park Narodowy odwiedza rocznie prawie 3 mln osób. Duża koncentracja ruchu turystycznego, szczególnie w miesiącach letnich, na stosunkowo małym obszarze przyrodniczo wrażliwych i cennych terenów, ma negatywny wpływ na przyrodę Tatr. Stworzenie nowoczesnego Centrum Edukacji jest jednym z działań ukierunkowanych na ograniczenie antropopresji.

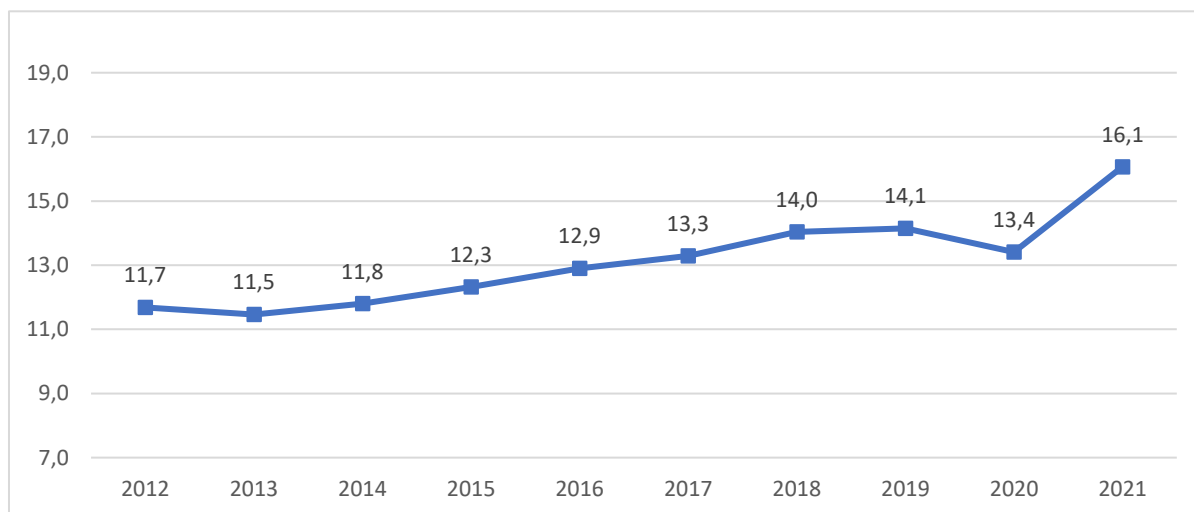
Cele edukacyjne projektu zakładają działania zmierzające do budowania świadomości i podnoszenia poziomu wiedzy odwiedzających Centrum, między innymi w zakresie wpływu zmian klimatu na tatrzańskie ekosystemy, ich różnorodności biologicznej oraz wymagań stojących przed Parkiem w zakresie zapobiegania i przeciwdziałania negatywnym zjawiskom. Zmiany klimatu i ich wpływ na środowisko naturalne Tatrzańskiego Parku Narodowego są jednym z elementów działań edukacyjnych podejmowanych w ramach działalności Centrum, co przyczyni się do zwiększania wiedzy w tym zakresie wśród odwiedzających. Projekt przyczynił się również do zmniejszenia zapotrzebowania obiektu na ciepło, a w konsekwencji do ograniczenia emisji gazów cieplarnianych.

Projekt był bezpośrednim impulsem do budowy drugiego ośrodka - Centrum Edukacji Przyrodniczej Kiry - Kościelisko, który również jest realizowany przy udziale środków POIiŚ 2014-2020. Obiekt został ulokowany w miejscu cieszącym się dużym zainteresowaniem turystów. Projekty są względem siebie komplementarne i wzajemnie się uzupełniają w obszarze przekazywania wiedzy przyrodniczej osobom odwiedzającym TPN, w atrakcyjnej i nowoczesnej formie.

Trafność omawianego segmentu interwencji POIiŚ 2014-2020 potwierdzają dane dotyczące zmiany liczby turystów odwiedzających parki narodowe. Z danych publikowanych przez GUS wynika, że liczba osób dowierających parki narodowe zwiększyła się w okresie 2015-2021 o

30% osiągając wartość ponad 16 mln turystów krajowych i zagranicznych w roku 2021. Skokowy wzrost jest widoczny w roku 2021.

WYKRES 8. TURYSTYKA W POLSKICH PARKACH NARODOWYCH – OSOBY ODWIEDZAJĄCE [MLN OSÓB]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wynika to z ograniczeń w podróżowaniu poza granice kraju, związanych z pandemią COVID-19, która skłoniła wielu Polaków do odwiedzania krajowych atrakcji turystycznych. Po części może mieć to również związek ze zwiększeniem atrakcyjności parków narodowych w związku z rozbudową i unowocześnieniem oferty edukacyjnej.